

EVANGELIA

1 POJEM „EVANGELIUM“ A CHARAKTER „EVANGELIÍ“

1.1 Pojem „evangelium“

V helénistické literatuře se objevuje slovo „evangelium“ již v Homérově Odysseji (pravděpodobně na konci 8. stol př. Kr.), kde znamenalo odměnu, která byla dána poslovi za dobrou zprávu. V množném čísle [εὐαγγέλια] byl tento výraz používán ve významu sakrálním: „Dionysios přinesl bohům radostné oběti [evangelia] (Diodor Sicilský; 1. stol. př. Kr.). V množném čísle se tento výraz objevuje též v souvislosti s císařským kultem. Nápis z Priéné (Malá Asie; rok 9 př. Kr.) vítá narození císaře Augusta jako „začátek dobrých zpráv [εὐαγγελίων] pro svět, které [nově narozený] přináší“. V tomto smyslu používá toto slovo rovněž židovský historik Josephus Flavius (např. *Bell.* 4,618).

V řeckém překladu Starého zákona (LXX) se vyskytuje substantivum εὐαγγέλιον (pouze v 2 Sam 4,10) a sloveso εὐαγγελίζω (23krát). Podstatné jméno εὐαγγέλιον je použito ve významu „odměna za radostné poselství“ a je překladem hebrejského výrazu בְּשֵׁרָה. Teologický význam mají pouze slovesné tvary (LXX: Iz 40,9; 52,7; 60,6; 61,1; srov. též Žl 39,10; 67,12; 95,2), které jsou v hebrejském textu odvozeny od kořene בִּשֵׁר. Pokud leží dějinný kořen novozákonního εὐαγγέλιον v helénistickém výrazu pro uctívání vládce, pak se prvotní církevní obce přizpůsobily běžným způsobům jejich prostředí a zároveň se odlišily použitím jednotného čísla εὐαγγέλιον od εὐαγγέλια používaného v jejich okolí. Zdá se však pravděpodobnější, že novozákonní výraz εὐαγγέλιον pochází zřejmě především ze Starého zákona. Ježíš cituje Iz 61,1 při svém počátečním vystoupení v synagoze v Nazaretě (srov. Lk 4,18).

V Novém zákoně se vyskytuje výraz εὐαγγέλιον celkem 76krát (v *Corpus Paulinum* 60krát; Mt 4; Mk 8; a pak už jen v Sk 15,7; 20,24; 1 Petr 4,17; Zj 14,6). Podstatné jméno zde neoznačovalo původně literární druh, nýbrž radostné poselství o Ježíši Kristu. Předpavlovské chápání „evangelia“ je možné vypožorovat z tradic 1 Sol 1,9b-10; 1 Kor 15,3b-5 a Řím 1,3b-4a, které Pavel označuje za absolutní „evangelium“ (srov. 1 Sol 1,5; 1 Kor 15,1; Řím 1,1.9). Pro svůj původ a autoritu je evangelium nazýváno *evangelium Boží* (srov. 1 Sol 2,2.8.9; 2 Kor 11,7); pro svůj obsah je označováno *Kristovo evangelium* (srov. 1 Sol 3,2; 1 Kor 9,12;).

1.2 Literární druh „evangelium“

Jak se to stalo, že z neliterárního výrazu εὐαγγέλιον vznikl literární druh „evangelium“? Byl to evangelista Marek, který vytvořil tento nový literární druh. Všech sedm použití slova εὐαγγέλιον v Markově evangeliu (srov. Mk 1,1.14n; 8,35; 10,29; 13,10; 14,9) je spojeno s evangelistou. V Mk 1,1 je Ježíš Kristus zároveň označen jako hlasatel a obsah evangelia; genitiv Ἰησοῦ Χριστοῦ („Ježíše Krista“) označuje podmět a předmět evangelia.

Souvislost mezi Mk 1,1 a Mk 1,14n zdůrazňuje, že je pro Marka Ježíš Kristus zvěstovaný v evangeliu zároveň zvěstovatelem evangelia. Z předvelikonočního εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ (Mk 1,14) se nyní stává εὐαγγέλιον Ἰησοῦ Χριστοῦ (Mk 1,1) bez toho, že by vznikl pro Marka protiklad mezi teologickým zvěstováním a christologickým vyznáním církevní obce. Činy a slova Ježíše Krista jsou obsahem evangelia, zároveň však je také pro Marka Kristus nejen historickou osobou, nýbrž ukřížovaný a vzkříšený Boží Syn, a proto také podmět evangelia (srov. Mk 8,35; 10,29). Evangelista spojuje historické a přítomné působení Ježíše Krista nerozlučitelně s evangeliem, tak jako poselství k hlásání a literární druh evangelia.

1.3 Literárně-historické zařazení literárního druhu „evangelium“

Literární druh „evangelium“ má primárně teologický charakter. Tímto však ještě není zodpovězena otázka, zda se orientovali evangelisté při kompozici svých evangelií podle forem profánní nebo sakrální literatury, a pokud ano, do jaké míry. Prvním, kdo se touto

otázkou zabýval, byl F. Overbeck (1837-1905). Tvrdil, že prvotní křesťanská literatura, tj. novozákonní knihy, vznikla z vlastních prostředků bez jakéhokoliv ovlivnění od okolního světa. M. Dibelius (1883-1947) zařazuje synoptická evangelia mezi tzv. „malou (nevýznamnou) literaturu“, jejichž autoři jsou jen z mála spisovatelé, spíše však sběratelé, předavatelé a redaktoři. Po roce 1945, kdy se začala prosazovat exegeze založená na *studiu dějin redakce (Redaktionsgeschichte)*, se změnil pohled na evangelia. Na rozdíl od klasického pohledu *studia historie forem (Formgeschichte)*, který viděl v evangelistech pouze předavatele a sběratele, začíná v nich vidět opravdové teology. Cíl studia historie redakce spočívá v určení historicko-teologické situace evangelistů. Nicméně při snahách o vysvětlení nového literárního druhu „evangelia“ byly vždy hledány paralely v antické literatuře. Z oblasti semitské literatury byly navrženy následující modely:

- *Starozákonní ideální biografie*: tento literární druh se snaží nalézt paralelu mezi ideálními vlastnostmi významných postav SZ (králové a proroci) a mezi evangeliem (např. srov. Mk 1,9-11 // SZ tradice: Eliáš-Elizeus). Do tohoto literárního druhu je však nemožné zařadit Markovy pašije a tak je tato hypotéza nedostačující.
- *Biografie Spravedlivého*: Na pozadí Markova evangelia nestojí prorocká biografie, nýbrž biografie trpícího spravedlivého (např. v Mdr 2,12-20). Podle této teorie Marek přejal tradici o trpícím Božím služebníkovi (srov. Žl 22 v Mk 15). Tento model vysvětluje základní prvky pašijí, avšak ne literární druh evangelia se svou výpravnou strukturou.

Ze širokého spektra možných helénistických paralel k literárnímu druhu evangelia je možné uvést některé z nových hypotéz:

- *Aretalogie*: Jedná se o snahu chápat formu evangelia jako aretalogii (ἀρεταλογία = „oslava ctností“ – nejprve především ctností bohů; biografický spis, který pojednává o zázracích „božského člověka“ [θεῖος ἀνὴρ]). Tento termín však v klasické filozofii neoznačuje formu, nýbrž obsah a účel různých literárních druhů. Aretalogii je tedy možné nalézt v hymnech, dopisech, románech, a tak se nedá mluvit o aretalogii jako jasném literárním druhu.
- *Řecký román*: Tato hypotéza vidí společné prvky mezi románem z doby Alexandra Velikého a evangeliem: historii tradice, historii redakce, techniku kompozice, způsob vyprávění, jazykové vyjadřování a styl. Zařazuje tak alexandrovský román společně s evangeliem mezi helénistickou lidovou literaturu. Existují však na druhou stranu minimálně dvě rozdílnosti mezi těmito dvěma literárními druhy: a) zázraky chybí v alexandrovském románu; b) v evangeliích nalezneme legendy, v řeckých románech báje.
- *Helénistická biografie*: Podle této domněnky mají evangelia stejně jako helénistická biografie mýtický charakter a mohou být tedy chápána jako kultové legendy. Synoptická evangelia popisují Ježíše jako nesmrtelného člověka, zatímco Janovo evangelium jako věčnou bytost. Takovéto chápání však vyžaduje upřesnění: Synoptici nepopisují Ježíše jako smrtelného člověka, který prostě obdrží za odměnu nesmrtelnost, nýbrž jeho vzkříšení jen potvrzuje, čím Ježíš byl již před vzkříšením. Jan nepopisuje věčnou bytost sestupující na zemi a žijící jako člověk, nýbrž božské Slovo, které se stalo tělem a tělem zůstane.

Závěrem je třeba uznat, že není možné jednoduše vysvětlit literární druh evangelia na základě historicko-literární metody. Mezi nabízenými možnostmi stojí nejbližší literárnímu druhu evangelia forma helénistické biografie. Charakteristický rys evangelií je *propojení výpravného textu s kerygmatickou řečí*. Konec konců je třeba říci, že evangelium je literární druh *sui generis*, který není možné zařadit do nějakého širšího literárního druhu.

V první polovině 2. století začíná sloužit slovo „evangelium“ k označení knih (srov. JUSTIN, *Apol* 1,66,3; Did 11,3; 15,3; 2 Klem 8,5). V této době vznikly pravděpodobně též nadpisy evangelií. Evangelisté tedy zřejmě ještě neznali tento literární druh, avšak při prvním opisování evangelií, byl tento termín zaveden, aby se rozlišila evangelia již v nadpisu. Je nutné ještě dodat, že v Lk a Jan (z doby kolem 90 -100 po Kr.) se nevyskytuje slovo εὐαγγέλιον, a tak zůstává nejisté, kdy nastalo šíření evangelií a kdy začalo být používáno v církevních obcích více evangelií (již se svými nadpisy).

Ve druhé polovině 2. stol. byla existence čtyř evangelií viděna jako teologický problém (existovalo vědomí, že evangelium jako zvěst o Ježíši Kristu je pouze jedno). Irenej jej řešil tak, že na čtyři evangelia hleděl jako na „čtyřtvaré evangelium“ (τετραμόρφον τὸ εὐαγγέλιον). V počtu čtyři pak viděl nutnost danou Božím záměrem. Pro toto své chápání našel potvrzení v Písmu svatém (Ez 1 a Zj 4,7), kde se hovoří o čtyřech bytostech. V Zj 4,7 jsou zmíněny: lev, býk, člověk a orel. Irenej jim přisoudil evangelia v pořadí Jan, Lukáš, Matouš a Marek. Lva jako královské zvíře stanovil pro Jana, který začíná hymnem o původu Syna od Otce. Býka dal do souvislosti s Lukášem, který na začátku hovoří o Zachariášově oběti. Člověka spojil s Matoušem, jelikož jeho evangelium začíná Ježíšovým rodokmenem. Orel vymezil pro Marka, protože jeho evangelium začíná prorockým duchem, jsou citována místa z proroků (srov. *Adv. haer.* 3,11,8). Spojení jednotlivých symbolů s evangelií (s jejich autory) se stalo známým v té formě, jak se objevuje poprvé ve 4. stol u Jeronýma, kde jsou symboly pro evangelistu Jana a Marka přehozeny. Orel je chápán jako symbol vysokých myšlenek v Janově evangeliu a lev u Markova se dává do spojitosti se začátkem evangelia, kde je líčeno vystoupení Jana Křtitele na poušti.

2 TYPY LÁTKY V EVANGELIÍCH

2.1 Podobenství

Podobenství je překladem řeckého slova *parabole* (*para*: „vedle“; *bole*: „hození, položení“), jehož základní význam je „srovnání“. Výskyt „parabole“: 50krát v NZ (Mt 16; Mk 12; Lk 18; Žid 9,9; 11,19). Slovo „parabole“ je u synoptiků použito k označení *příslaví* (Lk 4,23; 6,39), *závažných výroků* (Mk 7,17; Mt 15,15), *metaforickým úslovím* (Mk 3,23; Lk 5,36), *hádkovitým úslovím* (Mk 4,11; Mt 13,10; Lk 8,10), *všeobecným pravidlům* (Lk 14,7), *podobenství* (líčící obecný výskyt: Mk 4,13.30), *typický ilustrativní příběh* (Lk 12,16; 18,9). Obvykle se však stává, že podobenství se objevují v evangelním textu bez toho, že by byla uvedena jako „podobenství“.

Definice: Podobenství je řečová figura, v níž je učiněno srovnání mezi Božím královstvím, Božími činy nebo očekáváními a něčím na tomto světě, ať skutečným či vymyšleným.

Existují dva typy podobenství: a) *Výpravné podobenství*: učiněná srovnání zahrnují vyprávění; tato podobenství mají typickou kvalitu „kdysi jednou“ osobitých příběhů, jež jsou zasazeny do minulosti; b) *Přirovnání*: srovnání je učiněno bez příběhů, avšak pomocí prostředků slov „je podobné“ nebo „je jako kdyby“ (např. Mt 13,31.33.44.45; Mk 4,26.31; 13,34); jsou učiněny analogie mezi jejich subjekty a nadčasové pozorování.

Na základě této definice se vyskytuje v synoptických evangeliích na 38 perikop, které mohou být označeny za podobenství.

	Marek	Matouš	Lukáš	Tomášovo ev.
1. Podobenství o Božím zjevení				
<i>a) Podobenství o mimořádném Božím odpuštění a milosti</i>				
O nemilosrdném služebníkovi		18,23-35		
O dělnících na vinici		20,1-16		
<i>b) Podobenství o mimořádné Boží lásce vůči ztraceným</i>				
O ztracené ovci		18,12-14	15,4-7	107; Ep 31-32
O ztraceném penízi			15,8-10	
O marnotratném synu			15,11-32	
2. Podobenství o příkladném chování				
O milosrdném Samařanu			10,25-37	

O boháči a stodolách			12,16-21	63
O boháči a Lazarovi			16,19-31	
O farizeu a celníkovi			18,9-14	
3. Podobenství o moudrosti				
O moudrém a pošetilém staviteli		7,24-27	6,47-49	
O stavbě věže			14,28-30	
O králi, který táhne do války			14,31-33	
O nepoctivém správci			16,1-8	
O věrném a moudrém služebníku		24,45-51	12,42-46	
O deseti pannách		25,1-13		
4. Podobenství o životě před Bohem				
O rozsévači + interpretace	4,3-8.13-20	13,3-8.18-23	8,4-8.11-15	9
O dětech na tržišti		11,16-19	7,31-35	
O dvou dlužnících			7,40-43	
O dvou synech		21,28-32		
O příteli o půlnoci			11,5-8	
O dobrých darech otce		7,9-11	11,11-13	
O neplodném fíkovníku			13,6-9	
O povinnosti služebníka			17,7-10	
O soudci a vdově			18,1-8	
O bdících služebnících	13,34-37		12,35-38	
O talentech		25,14-30		
O minách			19,11-27	
5. Podobenství o posledním soudu				
O pleveli mezi pšenící + interpretace		13,24-30.37-43		57
O rybářské síti + interpretace		13,47-50		
O posledním soudu		25,31-46		
6. Alegorická podobenství				
O velké hostině			14,15-24	64
O svatební hostině		22,1-14		
O zlých vinařích	12,1-12	21,33-46	20,9-19	65-66
7. Podobenství o království				
<i>a) Podobenství o růstu království</i>				
O zasetém semenu	4,26-29			57
O hořčičném zru	4,30-32	13,31-32	13,18-19	96
O kvasu		13,33	13,20-21	96
<i>b) Podobenství o radosti z objevení království</i>				
O pokladu v poli		13,44		109
O drahocenné perle		13,45-46		76

Rozlišovací prvky Ježíšových podobenství:

- Přímost oslovení obecnstva – posluchačů: „Kdo z vás“ (Lk 11,5; 14,28; 17,7; 15,4//Mt 12,11); „Která žena“ (Lk 15,8); „Co myslíte“ (Mt 18,12; 21,28).
- Základní prostředek Ježíšova vyučování
- Předmět podobenství je obvykle velmi dobře známý z každodenního života: pracující muži a ženy, ztrácení a nalézání, napjaté a radostné vztahy otců a synů, králové, bohatí lidé a otroci, domácí zvířata, semena, rostliny, vinice, kvas apod.

- Způsob vyobrazování Boha pomocí metafor: otec, král, pastýř, vlastník vinice, žena, která zametá svůj dům.
- Charakteristikou mnohých Ježíšových podobností, ne však všech, je prvek překvapení ve způsobu, jak končí.
- Ježíšova podobnosti zachycují, kombinují a používají dvě hlavní židovské tradice: moudrost a eschatologii.

2.2 Zázraky

Slovo „zázrak“ v českém jazyce vyjadřuje „skutek, který nelze vysvětlit známými přírodními zákony“. V biblistice „zázrak“ označuje obvykle nadpřirozenou událost, tj. událost, která tak přesahuje běžné dění, že je viděna jako přímý výsledek nadpřirozené moci.

Pro synoptiky jsou zázraky *dynamais* „mocné činy“. Janovo evangelium naproti tomu používá stále výraz *semeia* „znamení“. Podstatné jméno „víra“ nebo sloveso „věřit“ zastává významnou roli ve vyprávění zázraků. V Janově evangeliu zázraky vrcholí vírou, u synoptiků je často víra představena jako předem potřebná k obdržení zázračné pomoci.

Evangelia vypráví nebo se zmiňují o nejméně 34 specifických zázracích (vyjma paralelních textů), které vykonal Ježíš během svého pozemského působení. Mimoto existuje 15 textů (opět vyjma paralel), které vypráví nebo se zmiňují o Ježíšově zázračné činnosti (téměř vždy uzdravováních a exorcismech) ve shrnující formě. Nakonec pak evangelia uvádí zázraky, ve kterých je Ježíš předmětem zázračné činnosti: panenského početí (Mt 1,18; Lk 1,35), křest (Mt 3,13-17; Mk 1,9-11; Lk 3,21-22; Jan 1,32-34), proměnění (Mt 17,1-9 par; Mk 9,2-9; Lk 9,28-36; srov. 2 Petr 1,17-18), vzkříšení a nanebevstoupení (Lk 24,50-51 srov. Sk 1,9-11), (nejméně sedm) epifanií vzkříšeného Krista (Mt 28,9-10 par. Jan 20,14-18; Mt 28,16-20; Lk 24,13-33.35; Lk 24,36-49 par. Jan 20,19-20; Jan 20,26-29; 21,1-14).

Zázraky v Markově evangeliu	Marek	Matouš	Lukáš	Jan
1. Uzdravení posedlého v synagoze	1,21-28		4,31-37	
2. Uzdravení Šimonovy tchýně	1,29-31	8,14-15	4,38-39	
3. Uzdravení malomocného	1,40-45	8,1-4	5,12-16	
4. Uzdravení ochrnulého	2,1-12	9,1-8	5,17-26	
5. Uzdravení člověka s odumřelou rukou	3,1-6	12,9-14	6,6-11	
6. Utišení bouře	4,35-41	8,23-27	8,22-25	
7. Uzdravení posedlého v Gerase	5,1-20	8,28-34	8,26-39	
8. Vzkříšení dcery Jairovy	5,21-24.35-43	9,18-19.23-26	8,40-42.49-56	
9. Uzdravení ženy s krvotokem	5,25-34	9,20-22	8,43-48	
10. Nasycení pěti tisíců	6,30-44	14,13-21	9,10-17	6,1-15
11. Ježíš kráčí po moři	6,45-52	14,22-33		6,16-21
12. Uzdravení dcery Syroféničanky	7,24-30	15,21-28		
13. Uzdravení hluchoněmého	7,31-37			
14. Nasycení čtyř tisíců	8,1-10	15,32-39		
15. Uzdravení slepého v Betsaidě	8,22-26			
16. Uzdravení posedlého chlapce	9,14-29	17,14-21	9,37-43a	
17. Uzdravení slepého Bartimea	10,46-52	20,29-34	18,35-43	
18. Prokletí fíkovníku	11,12-14.20-26	21,18-22		
Zázraky pouze v Mt a Lk				
19. Uzdravení setníkovy sluhy		8,5-13	7,1-10	4,46-54

20. Uzdravení posedlého, který byl slepý a němý		12,22-24	11,14-15	
Zázraky pouze v Mt				
21. Uzdravení dvou slepců		9,27-31; srov. 20,29-34		
22. Uzdravení němého a posedlého člověka		9,32-34; srov. 12,22-24		
23. Mince v ústech ryby		17,24-27		
Zázraky pouze v Lk				
24. Zázračný lov ryb			5,1-11	srov. 21,1-14
25. Vzkříšení syna naimské vdovy			7,11-17	
26. Vyhnání démonů z Marie Magdalské	srov. 16,9		8,2	
27. Uzdravení shrbené ženy			13,10-17	
28. Uzdravení vodnatelného člověka			14,1-6	
29. Uzdravení deseti malomocných			17,11-19	
30. Uzdravení ucha veleknězova sluhy			22,50-51	
Zázraky pouze v Jn				
31. Proměnění vody ve víno v Káně				2,1-11
32. Uzdravení nemocného u rybníka Bethzatha				5,1-9
33. Uzdravení slepého od narození				9,1-7
34. Vzkříšení Lazara				11,1-44

2.3 Vyprávění obsahující určitý Ježíšův výrok

Takovéto texty v anglické jazykové oblasti bývají označovány jako *pronouncement stories*. Pro takovýto Ježíšův výrok, jenž je zachycený v určitém vyprávění, bývá používáno také označení *apoftegma* (z řec. „výrok“). Výraz *apoftegma* je někdy použit k pojmenování celé vyprávěné epizody.

Takovéto příběhy byly velmi oblíbené v antickém světě, jak je patrné z dochovaných spisů, které zachycují vyprávění o významných postavách antiky s určitým výrokem. Zde je příklad ze vzdělávací učebnice nazývané *Progymnasmata*, jejímž autorem byl Aelius Theon (žil v druhé polovině 1. stol. po Kr.): Několik lidí přišlo k Alexandru Velikému a zeptalo se ho: „Kde máš ukrytý svůj poklad?“ On ukázal na své přátele a řekl: „V nich“.

V evangeliích se objevují desítky vyprávění o Ježíšovi, které jsou stylisticky podobné k apoftegmům z profánního prostředí.

- Někdy Ježíšův vrcholný výrok tvoří korekturu: Petr nabízí sedminásobné odpuštění. Ježíš však reaguje: „Neříkám ti nejvíc sedmkrát, ale třeba sedmdesát sedmkrát“ (Mt 18,21-22).
- V jiných případech Ježíš vyjadřuje pochvalu: chválí vdovu za její velkodušnost (Mk 12,41-44).
- V kanonických evangeliích tato apoftegmata se často objevují v kontextu vyprávění Ježíšových sporů s odpůrci. Ve své odpovědi zákoníkům a farizejům Ježíš prohlašuje „Sobota je pro člověka, a ne člověk pro sobotu“ (Mk 2,27).

Příklady apoftegmat:

- Vyprávění obsahující korekční výrok:
 - ať mrtví pochovávají své mrtvé (Mt 8,21-22)
 - Odpouštěj třeba sedmdesát sedmkrát (Mt 18,21-22)
 - Kdo chce být první, ať je ze všech poslední a služebníkem všech (Mk 9,33-35)
 - Kdo není proti nám, je s námi (Mk 9,38-40)
 - Blahoslavení jsou spíše ti, kdo slyší Boží slovo a zachovávají ho (Lk 11,27-28)
- Vyprávění obsahující výrok pochvaly
 - Petrovo vyznání (Mt 16,13-20)
 - Velkorysá vdova (Mk 12,41-44)
 - Žena, která Ježíše pomazala drahocenným olejem (Mk 14,3-9)
- Vyprávění sporů s odpůrci
 - Stolování s hříšníky (Mk 2,15-17)
 - Ježíšovi učedníci se nepostí (Mk 2,18-22)
 - Trhání klasů v sobotu (Mk 2,23-28)
 - Jezení obřadně nečistýma rukama (Mk 7,1-15)
 - Otázka ohledně Ježíšovy moci (Mk 11,27-33)
 - Spor o daň císaři (12,13-17)
 - Otázka saduceů ohledně vzkříšení (12,18-27)

2.4 Jednotlivé výroky

V evangeliích se nachází rovněž četné Ježíšovy výroky, které postrádají narativní kontext. Někdy jsou tyto výroky řazeny vedle sebe a vytváří tak Ježíšovy řeči, které zazněly při určité příležitosti. Někdy badatelé seskupují tyto výroky do rozličných kategorií podle tématu.

- Mudroslovné výroky – poskytují vhled do toho, jak život skutečně funguje:
 - „Kde je váš poklad, tam bude i vaše srdce“ (Lk 12,34)
 - „Je-li království v sobě rozdvojeno, takové království nemůže obstát“ (Mk 3,24)
- Prorocké výroky – provolávají Boží činnost nebo jeho soud:
 - „Naplnil se čas a přiblížilo se Boží království. Obráťte se a věřte evangelium!“ (Mk 1,15)
- Eschatologické výroky – odráží názor, podle kterého budoucnost má prvořadou důležitost.
 - „Syn člověka přijde ve slávě svého Otce se svými anděly a tehdy odplatí každému podle jeho jednání.“ (Mt 16,27).
- Právní výroky – interpretují Boží vůli:
 - „Co chcete, aby lidé dělali vám, to všechno i vy dělejte jim, neboť v tom je celý Zákon i Proroci.“ (Mt 7,12).
- Výroky „já“ jsou autobiografické:
 - „Nepřišel jsem povolát spravedlivé, ale hříšníky.“ (Mk 2,17).
 - „Já jsem přišel, aby měly život a aby ho měly v hojnosti.“ (Jan 10,10).

2.5 Pašijová a velikonoční vyprávění

Pašije (z lat. *passio* = utrpení) – v původním významu vyprávění o utrpení a smrti Ježíše Krista. Všechna čtyři evangelia jsou ukončena rozsáhlým vyprávěním o Ježíšově zatčení, procesu, ukřižování, pohřbu a vzkříšení. Všechna čtyři evangelia tuto část Ježíšova příběhu projednávají podrobněji než kteroukoli jinou část vyprávění. Kromě toho si lze všimnout, že se také zde snižuje vyprávěcí tempo a čtenář dostává líčení událostí s frekvencí téměř hodinu po hodině.

Tato vyprávění vykazují zvláště silný stupeň interakce se Starým zákonem. Zdá se, že toto vyprávění bylo sepsáno lidmi, kteří již hluboce přemýšleli o významu Ježíšovy smrti a vzkříšení a uvažovali o nich ve světle úryvků z žalmů, proroků a dalších míst Písma. Ježíšova smrt a jeho vzkříšení není pouze jednou z dalších epizod jeho života, nýbrž ve všech

evangeliích je na ně pohlíženo jako na klimax příběhu, jako na bod, ke kterému všechno předcházející směřovalo.

Každé z evangelií připravuje čtenáře na tuto vrcholnou událost tím, že představuje Ježíše, jak přesně předpovídá to, co nastane (tři předpovědi utrpení: Mk 8,31-33 // Mt 16,21-23 // Lk 9,22; Mk 9,30-32 // Mt 17,22-23 // Lk 9,43b-45; Mk 10,32-34 // Mt 20,17-19 // Lk 18,31-34 ; tři předpovědi vyvýšení: Jan 3,14; 8,28; 12,32-34), nebo nabízí nejasné narážky (např. Mk 2,20; Jan 2,19-22).

Každé ze čtyř evangelií podává vlastní svědectví ve zvláštní formě, avšak široce se přidržuje téhož sledu událostí.

- Matouš zdůrazňuje utrpení a smrt Mesiáše Izraele pomocí neustálých starozákonních citací.
- Marek je nejvýmluvnějším případem proslulé M. Kählerovy definice, podle které evangelia jsou vyprávěním o utrpení, jimž předchází obsáhlý úvod.
- Lukáš prezentuje svou interpretaci Kristova utrpení s odvoláním na slova vzkříšeného Pána (Lk 24), zatímco
- Jan líčí nastávající Ježíšovu smrt jako vyvýšení a oslavení Krista, který se vrací k Otci (Jan 17,1nn).

3 SYNOPTICKÁ OTÁZKA

První tři evangelia (Mt, Mk, Lk) jsou si velmi podobná:

- látkou – obsahem,
- strukturálním uspořádáním – sledem perikop,
- formulacemi.

Tato skutečnost je zvláště zřejmá, když je srovnáme s Janovým evangeliem. Nazývají se synoptická evangelia (σύνοψις přehled; σύν [dohromady] + ὀπτάνομαι [jsem viděn]). První řeckou synopsi sestavil roku 1776 J. J. Griesbach. Synoptická evangelia mají nejen stejný nebo podobný obsah, ale i shodné rozvržení látky (začátek Ježíšovy veřejné činnosti v Galileji, cesta do Jeruzaléma, pašijové události). Některé paralelní perikopy obsahují doslovné nebo téměř doslovné formulace. Na druhé straně však existují mezi synoptickými evangelií nemalé rozdíly. Někdy obsahují vlastní látku (např. kapitoly o Ježíšově dětství u Mt a Lk [mají však odlišný obsah]), někdy se vyskytují změny v perikopách o stejných událostech. Tato skutečnost nechává vyvstat problému, který je třeba objasnit. Vysvětlit tyto nápadné shody, ale také rozdíly mezi synoptickými evangelií, znamená vyřešit *synoptický problém* neboli *synoptickou otázku*.

3.1 Statistika

Markovo evangelium je nejkratším ze synoptických evangelií. Obsahuje 661 veršů (včetně 11,26; bez 16,9-20), z nichž se asi 80 procent objevuje u Matouše a asi 65 procent u Lukáše. Markova látka, která se nachází ve všech synoptických evangeliích je nazývána jako „trojí tradice“ (*triplex traditio*). Pouze asi 30-35 veršů Markova evangelia nemá k sobě paralelní text v jednom ze zbývajících synoptických evangelií. Tuto vlastní látku Markova evangelia (tzv. *Sondergut* nebo *simplex traditio*) tvoří:

2,27	výrok o sobotě, která je pro člověka, a ne člověk pro sobotu
3,20-21	reakce Ježíšových příbuzných
4,26-29	podobenství o zasetém semenu
7,3-4	vysvětlení židovských předpisů o rituální čistotě
7,31-38	uzdravení hluchoněmého
8,22-26	uzdravení slepého
9,29	Ježíšův příkaz o vymítání určitého druhu démonů
9,49	výrok o solení ohněm

9,50b	výrok o soli
11,11	zmínka o Ježíšově odchodu do Betánie večer v den vjezdu do Jeruzaléma
14,51-52	nahý mladík při Ježíšově zatčení
14,44	zmínka o tom, že Pilát se podivil, že Ježíš již zemřel

Matoušovo evangelium obsahuje celkem 1071 veršů (včetně 18,11). K jeho vlastní látce, kterou zahrnuje 330 veršů, zejména patří:

1,1-2,23	Ježíšův původ, jeho narození, klanění mudrců, útěk do Egypta, pobití betlémských dětí, návrat z Egypta
12,5-7.11-12	výroky o sobotě
13,24-30	podobenství o pleveli mezi pšenicí
13,36-43	výklad podobenství o pleveli mezi pšenicí
13,44-46	podobenství o pokladu v poli a podobenství o perle
13,47-50	podobenství o rybářské síti
13,51-52	o nových a starých pokladech
14,28-31	Petr kráčí po moři
16,17-19	Petr – skála
17,24-27	chrámová daň
18,23-35	podobenství o nemilosrdném služebníkovi
20,1-16	podobenství o dělnících na vinici
21,28-32	podobenství o dvou synech
25,1-13	podobenství o deseti pannách
25,31-46	o posledním soudu
27,3-10	Jidášův konec
27,62-66	stráž hlídá hrob
28,9-10	vzkříšený Ježíš a ženy
28,11-15	podvod velekněží a starších
28,16-20	zjevení Ježíše učedníkům v Galileji

Lukášovo evangelium, které je z obsahového nejdelší ze synoptiků (a rovněž ze všech čtyř kanonických evangelií), tvoří 1151 veršů. Do vlastní látky třetího evangelia, která zahrnuje 548 veršů, náleží především:

1,1-2,52	literární úvod s věnováním, předpověď a narození Jana Křtitele a Ježíše, Simeon a Anna, dvanáctiletý Ježíš v chrámě
3,23-38	Ježíšův původ
5,1-11	zázračný rybolov a povolání prvních učedníků
7,11-17	vzkříšení syna naimské vdovy
8,1-3	ženy v Ježíšově doprovodu
9,51-56	hněv učedníků proti samařské vesnici
10,29-37	podobenství o milosrdném Samařanovi
10,38-42	Marie a Marta
11,5-8	podobenství o prosícím příteli
12,13-21	podobenství o boháči a stodolách
12,35-37	o návratu pána ze svatby
13,1-9	potřeba pokání a podobenství o neplodném fíkovníku
13,10-17	uzdravení sehnuté ženy v sobotu
14,1-6	uzdravení člověka s vodnatelností
14,7-14	o hostinách
15,8-10	podobenství o ztraceném penízi
15,11-32	podobenství o marnotratném synu
16,1-12	podobenství o nepoctivém správci
16,19-31	podobenství o boháči a Lazarovi
17,11-19	uzdravení deseti malomocných
18,1-8	podobenství o soudci a vdově

18,9-14	podobenství o farizeji a celníkovi
19,2-10	Zacheus
23,6-16	Ježíš před Pilátem a Herodem
23,27-31	plačící ženy na křížové cestě
23,39-43	kající lotr na kříži
24,13-35	zjevení na cestě do Emauz
24,36-53	zjevení v Jeruzalémě a nanebevstoupení

Společná látka u Mt a Lk, která se nevyskytuje u Mk, zahrnuje kolem 235 veršů a je nazývána jako „dvojitá tradice“ (*duplex traditio* [v odborném jazyce se tento výraz nepoužívá pro společnou látku Mk a Mt nebo Mk a Lk]). K této látce náleží:

Lk 3,7-9.16-17	Mt 3,7b-12	kázání Jana Křtitele
Lk 4,1-13a	Mt 4,1-11a	pokoušení Ježíše
Lk 6,20b-23	Mt 5,3.6.4.11-12	blahoslavenství
Lk 6,27-33.35b-36	Mt 5,44.39b-40.42; 7,12; 5,46-47.45. 48	láska k nepřátelům
Lk 6,37a.38c.39-42	Mt 7,1-2; 15,14; 10,24-25a; 7,3-5	o souzení druhých
Lk 6,43-45	Mt 7,16-20 (12,33-35)	o přinášení ovoce
Lk 6,46-49	Mt 7,21.24-27	o stavění domu
Lk 7,1-2.6b-10	Mt 8,5-10.13	uzdravení setníkova služebníka
Lk 7,18-23	Mt 11,2-6	otázka Jana Křtitele
Lk 7,24-28.31-35	Mt 11,7-11.16-19	Ježíš hovoří o Janu Křtiteli
Lk 9,57-60	Mt 8,19-22	O následování Ježíše
Lk 10,2-12	Mt 9,37-38; 10,7-16	Pokyny pro misijní cestu dvaasedmdesáti (učedníků)
Lk 10,13-16	Mt 11,21-23; 10,40	běda nevěřícím městům v Galileji
Lk 10,21-24	Mt 11,25-27; 13,16-17	velebení Otce
Lk 11,2-4	Mt 6,9-13	modlitba Páně
Lk 11,9-13	Mt 7,7-11	o vyslyšení modlitby
Lk 11,14-15.17-23	Mt 12,22-30	Belzebub
Lk 11,24-26	Mt 12,43-45	o návratu nečistého ducha
Lk 11,29-32	Mt 12,38-42	znamení Jonášovo
Lk 11,33-35	Mt 5,15; 6,22-23	výroky o světle
Lk 11,39-44.46-52	Mt 23,25-26.23.6-7a.27.4.29-31.34-36.13	běda proti farizeům a zákoníkům
Lk 12,2-9	Mt 10,26-33; 12,32	o statečném vyznání
Lk 12,10-12	Mt 12,32; 10,19	o úloze Ducha svatého
Lk 12,22-31.33-34	Mt 6,25-33.19-21	nedělat si starosti; poklad v nebi
Lk 12,39-40.42-46	Mt 24,43-51	výzva k bdělosti a připravenosti
Lk 12,51-53	Mt 10,34-36	rozdělení rodiny
Lk 12,54-56	Mt 16,2-3	znamení času
Lk 12,58-59	Mt 5,25-26	urovnání s protivníkem mimo soudní dvůr
Lk 13,18-21	Mt 13,31-33	podobenství o hořčičném zrnu a kvasu

Lk 12,23-30	Mt 7,13-14.22-23; 8,11-12; 20,16	vyloučení z království
Lk 13,34-35	Mt 23,37-39	nářek nad Jeruzalémem
Lk 14,16-24	Mt 22,1-10	podobenství o hostině
Lk 14,26-27	Mt 10,37-38	následování „nesení kříže“
Lk 14,34-35	Mt 5,13	neužitečnost soli, která ztratí chuť
Lk 15,4-7	Mt 18,12-14	podobenství o ztracené ovci
Lk 16,13	Mt 6,24	o službě dvěma pánům
Lk 16,16-18	Mt 11,12-13; 5,18.32	o Zákonu a o rozluce
Lk 17,1.3b-4	Mt 18,7.15.21-2	varování před svody; o odpuštění
Lk 17,6	Mt 17,20	víra jako hořčičné zrno
Lk 17,23-24.26-27.30.33-35.37	Mt 24,26-27.37-39; 10,39; 24,40-41.28	příchod Syna člověka
Lk 19,12-27	Mt 25,14-30	podobenství o hřivnách
Lk 22,30	Mt 19,28	učedníci budou soudit dvanáct izraelských kmenů

3.2 Historie synoptické otázky

Po tu dobu, co se pokládali autoři evangelií za očitě svědky Ježíšova pozemského života a co se nekriticky přebírala starobylá církevní tradice, byly pokládány za nevýznamné a druhořadé rozdílnosti mezi jednotlivými evangelií. Pouze Augustin (354-430) se zabýval literární závislostí evangelií a usoudil ve svém spisu „*De consensu evangelistarum*“, že synoptická evangelia vznikla v takovém pořadí, jak jsou v kánonu. Skutečné zkoumání synoptického problému však začalo teprve v druhé polovině 18. století. Z tohoto studia stojí za zmínku čtyři hypotézy:

Hypotéza praeangeliá: Základem této teze je myšlenka, podle které všechna tři evangelia vznikla z jediného evangelia, které bylo napsáno původně hebrejsky popř. aramejsky a které obsahovalo veškeré informace o životě Ježíše (G. E. Lessing).

Hypotéza diegesis (srov. Lk 1,1: διήγησις [vyprávění]): Spatřuje synoptická evangelia jako konečné stádium *procesu sbírání jednotlivých Ježíšových řečí a událostí z jeho života*, které nastalo v prvotní církvi krátce po Ježíšově smrti a jeho zmrtvýchvstání (F. D. E. Schleiermacher).

Hypotéza tradic: Pro misijní účely bylo brzy vytvořeno *ústní praeangeliá* v aramejštině, které bylo při dalším působení přeloženo do řečtiny (J. G. Herder).

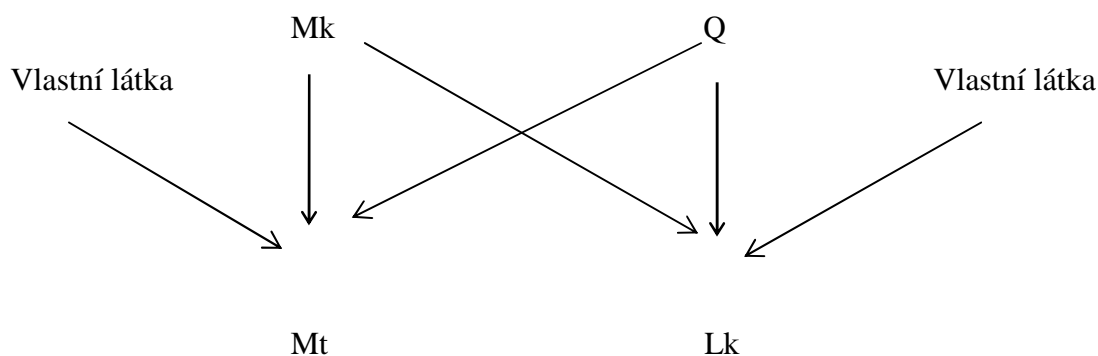
Hypotéza použití: Všechny tři dosud jmenované hypotézy vycházejí z předpokladu, že mezi synoptickými evangelií neexistuje žádná literární souvislost. Proti tomuto mínění tvrdí *hypotéza použití*, že jsou mezi sebou závislá synoptická evangelia. Již jsme se zmínili o Augustinovi, který se domníval, že evangelia vznikla v jejich kanonickém pořadí, přičemž pozdější evangelia předpokládala existenci dřívějších. Toto pořadí bylo převzato s malými formálními změnami od *Th. Zahna* a *A. Schlattera*. Pořadí Matouš - Lukáš - Marek předložil v roce 1789 *J. J. Griesbach* s tvrzením, že Matoušovo a Lukášovo evangelium sloužilo jako předloha pro Marka.

Rozhodující krok dopředu v oblasti hypotézy použití byl učiněn filologem *K. Lachmannem* (1793-1851), který předložil tezi, že Markovo evangelium tvořilo podklad pro Matouše a Lukáše. Výchozím bodem pro jeho tvrzení bylo pozorování, že Matouš a Lukáš mají společný materiál s Markem, ale pak se od něho odklání a každý z nich jde vlastní cestou ve vypravování. Marek tak tvoří společný střed pro Matouše a Lukáše. Největší rozdíly jsou při srovnání Matouše s Lukášem a nejmenší rozdíly při srovnání Marka s jedním z ostatních dvou

synoptiků. Z tohoto Lachmann usoudil, že Markovo evangelium je nejstarší a že Matouš a Lukáš jeho existenci předpokládají. Kromě tohoto se Lachmann domníval, že Matouš převzal Markovo evangelium a spojil je se sbírkou Ježíšových slov. V roce 1838 byla tak otevřena cesta k *teorii dvou pramenů* prostřednictvím dvou exegetů, kteří nezávisle pracovali: *Ch. G. Wilke* (1788-1854) a *Ch. H. Weisse* (1801-1866). Wilke dokazoval obšrně prioritu Marka; Matouš a Lukáš od něho přebírají materiál společně a pak se projevují jako individuální pisatelé. Wilke pak ještě tvrdil, že kromě společného s Markem mají Matouš a Lukáš nějaký text společný, který Matouš od Lukáše převzal; zůstává mu však nejasné, odkud tento text Lukáš získal. Za opravdového zakladatele teorie dvou pramenů může být považován *Christian Hermann Weisse*, který nejen dokázal Markovu prioritu stejně jako Wilke, ale zároveň ukázal, že Matouš a Lukáš používali nezávisle sbírku výroků. K tomu přichází ještě nyní *Sondergut* (zvláštní materiál) u Matouše a Lukáše. Tuto teorii dvou pramenů se pak podařilo definitivně prosadit teprve *H. J. Holzmannovi* (1832-1910). Tuto teorii přijali i někteří význační katoličtí biblisté (např. M.-J. Lagrange; F. W. Meier). Dnes se jedná patrně o nejrozšířenější řešení synoptické otázky.

3.3 Teorie dvou pramenů

Teorie dvou pramenů vidí v Markově evangeliu *nejstarší* evangelium, které sloužilo Matoušovi a Lukášovi jako literární předloha a zdroj informací. Kromě toho Matouš a Lukáš používali *další zdroj informací*, který se nám nedochoval, který však je možno rekonstruovat z obou evangelií. Tento zdroj se skládá především z Ježíšových výroků a řečí; bývá proto označován jako *Logienquelle* - *pramen logií* (zkratka: Q).

a) Sled perikop

Přesvědčivým argumentem pro Markovu prioritu je sled perikop u synoptiků. Látka společná Mt-Mk-Lk je uspořádána podle velice shodného plánu (někdy až 15 perikop najednou ve stejném pořadí).

	Mt	Mk	Lk
Úvod	1,1-4,16	1,1-13	1,1-4,13
Působení v Galileji (a mimo ni)	4,17-16,20	1,14-8,30	4,14-9,50
Cesta do Jeruzaléma	16,21-20,34	8,31-10,52	9,51-19,27
Působení v Jeruzalémě a pašijové události	21,1-27,66	11,1-15,47	19,28-23,56
Zvěst o vzkříšení	28,1-20	16,1-8	24,1-53

Jak Matouš, tak také Lukáš přebírá Markův materiál a sled perikop nehledě na redakční změny. Matouš přebírá 118 Markových perikop a Lukáš jich přebírá 96. Lukáš zpracoval rozsáhlý samostatný materiál *Sondergut* především v takzvané „zprávě o cestě“ *Reisebericht* (Lk 9,51-19,27). Lukáš nespojuje dohromady jako Matouš svůj materiál s Markovým

materiálem, ale staví tyto dva prameny vedle sebe a tak je jasně vidět dvojitá prezentace Ježíšova života.

b) Slovní a věcná vylepšení

Další známkou pro Markovu prioritu jsou *slovní a věcná vylepšení*, která provádí Matouš a Lukáš na Markově textu. Shody jednotlivých perikop (např. Mt 24,4-8/Mk 13,5-8/Lk 21,8-11) dokazují, že musí existovat literární závislost Mt a Lk na Mk. Tuto skutečnost potvrzují i stylistické a obsahové změny, které provádí Mt a Lk na Markově textu. Matouš a Lukáš vylepšují četná místa, která obsahují jednoduchou a lidovou řečtinu Marka.

c) Množství látky

Dalším důkazem Markovy priority je *množství látky (materiálu)*. Jen tři perikopy (Mk 4,26-29; 7,31-37; 8,22-26) a několik logií (Mk 2,27; 3,20n; 9,48n; 14,51n; 15,44) se neobjevují ani u Matouše a ani u Lukáše. Jak Matoušem, tak také Lukášem nepoužitý text Markova evangelia, který je nazýván *Markův vlastní text*, představuje problém v rámci klasické teorie dvou pramenů, neboť tyto vynechávky nemohou být vždy vysvětleny u Matouše a Lukáše jako výsledek redakční činnosti. Vynechání dvou zázraků uzdravení hluchoněmého v Mk 7,31-37 a uzdravení slepého v Mk 8,22-26 se dá vysvětlit tím způsobem, že popis těchto uzdravení působil pohoršivě. Ze stejného důvodu byly pravděpodobně vynechány další dva texty: zpráva o Ježíšových příbuzných, kteří Ježíše pokládali za pomateného (Mk 3,20n), a Ježíšův příkaz o vymítání určitého druhu démonů (Mk 9,29). Zmínka o nahém mladíkovi při Ježíšově zatčení (Mk 14,51-52) a výrok o solení ohněm v Mk 9,49 byly pravděpodobně nesrozumitelné a tak nebyly přebrány dalšími synoptiky.

d) Pramen logií (*Logienquelle*)

Pramen logií, který bývá označován „Q“, je hypotetický pramen, jímž mnozí biblisté vysvětlují jev „dvojitá tradice“ (shody – často doslovné – mezi Mt a Lk v látce, která není v Mk). Existence Q jako druhého zdroje informací pro Matouše a Lukáše je dosvědčována následujícími skutečnostmi:

- Kromě mnoho společného s Markem mají též Matouš a Lukáš mezi sebou hodně společného, což je potvrzeno statistikou, která udává přibližně 235 veršů (4000 slov společné látky): např. horská řeč (Mt 5-7/Lk 6,20-49); Jan Křtitel posílá své učedníky k Ježíšovi a zavržení nevěřícího pokolení (Mt 11,1-19/Lk 7,18-35); slova proti zákoníkům a farizeům (Mt 23,1-37/Lk 11,37-52).
- Matouš a Lukáš mají *dublety* (tj. texty, které má jeden evangelista dvakrát): 1) v Matoušově evangeliu: výrok o rozluce (Mt 5,31n a 19,9; srov. Mk 10,11; Lk 16,18), o nesení kříže (Mt 10,38 a 16,24; srov. Lk 14,27 a Mk 8,34), o víře, která hory přenáší (Mt 17,20 a 21,21; srov. Lk 17,6 a Mk 11,22), o vyloupnutí si oka, které tě pohoršuje (Mt 5,29n a 18,8n; srov. Mk 9,43-45); 2) v Lukášově evangeliu: eschatologická řeč (Lk 17,20-37; 21,1-37; srov. Mt 24,1-44 a Mk 13,1-37), opakování logia o lampě (Lk 8,16; 11,33; srov. Mk 4,21 a Mt 5,15). Markovo evangelium obsahuje pouze jednu *dubletu* (Mk 9,35b/10,43n), z čehož vyplývá, že Matouš a Lukáš museli použít další společný pramen.
- V Mt a Lk se setkáváme ještě s tzv. *dvojím podáním*. Jedná se o texty, které mají dvakrát oba evangelisté: jednou v souvislosti s Markem, jednou jen Matouš a Lukáš (srov. např. Mt 13,12/Mk 4,25/Lk 8,18 a Mt 25,29/Lk 19,26; Mt 16,24n/Mk 8,34n/Lk 9,23n a Mt 10,38n/Lk 14,27/17,33).

Obsahem *pramene logií* (Q) jsou především varovné a napomínající řeči s eschatologickým motivem. *Pramen logií* vznikl pravděpodobně v (severní) *Palestině*, neboť je teologicky orientován na Izrael. Začátek i konec Q (srov. Lk 3,7-9 a 22,28-30) obsahuje řeč adresovanou Izraeli; mnohá *logia* obsahují názvy míst spojené s Palestinou (srov. Lk 7,1:

setník z Kafarnaum; 10,13-15: „běda ti, Chorazin, běda ti, Betsaido). Nositelé Q chápou sami sebe jako věrné zachovávatele Zákona (srov. Lk 16,17; 11,42). *Pramen logií* byl sestaven před zničením chrámu, neboť slova proti Jeruzalému a chrámu v Lk 13,34n ještě nepředpokládají žádné válečné události. Přesné období je možné jen hypoteticky stanovit: 40-50 po Kr. Matouš a Lukáš měli Q k dispozici v písemné formě. Velké shody mezi Lk a Mt poukazují na skutečnost, že Q byl pravděpodobně sestaven v řečtině. Lukáš uchoval lépe původní sled textu Q než Matouš. Na základě skutečnosti, že v textu chybí událostí umučení a vzkříšení Ježíše, není možné Q označit jako úplné evangelium. S poukazem na Lk 22,28-30 byl Q klasifikován jako „závět“, a v analogii ke koptskému Tomášovu byl tento pramen označen za „slova moudrosti“. Závěrem je možné však říci, že Q v sobě obsahuje biografické a narativní prvky, což dosvědčuje, že *pramen logií* vznikl jako kniha výroků směřující k formě evangelia. Proto je možné jej označit z teologicko-dějinného hlediska jako „*poloevangelium*“, i když se v tomto případě nejedná přesně o označení literárního druhu.

e) Problémy, které zůstávají

Je třeba mít v patrnosti, že teorie dvou pramenů není schopna vyřešit všechny problémy vzájemného vztahu synoptických evangelií. Pokud jde o text Mk 6,45-8,26, jenž chybí v Lk 9,17-18, není možné nalézt žádný vědomý důvod Lukáše k jeho vynechání. Je možné pouze předpokládat, že se Mk 6,45-8,26 nenacházel v exempláři Markova evangelia, které měl Lukáš k dispozici. Existují však i některá místa (tzv. *minor agreements of Mt and Lk against Mk*), kde je shoda mezi Mt a Lk vůči Mk překvapující a není možné ji snadno vysvětlit. K těmto problematickým místům patří např. Mt 17,17, kde Ježíš kárá stejně jako v Lk 9,41 „toto pokolení“ jako „nevěřící a zvrácené“. Druhý přívlástek však na paralelním místě v Mk 9,19 chybí. Hodný pozornosti je např. text Mt 26,75 a Lk 22,62, kde se shodně tvrdí, že Petr, když si vzpomněl na Ježíšovu předpověď svého zapření, zaplakal hořce (ἐκλαυσειν πικρῶς), zatímco Mk 14,72 má jiný text (ἐπιβαλὼν ἑκκλαιεν), jenž je obtížné přeložit, snad: „propukl v pláč“. Jak vyřešit tuto problematiku? Bylo navrženo, že Markovo evangelium, které použili Matouš a Lukáš, mělo původnější podobu, tzv. Ur-Mk nebo Proto-Mk. V nedávné době se objevila domněnka, že předlohou pro Mt a Lk bylo Markovo evangelium v přepracovanější formě, tzv. Deuteromarek (takto např. A. Fuchs). Je docela možné, že autoři Mt a Lk neměli k dispozici úplně stejné znění Markova evangelia. Tato skutečnost však ještě není dostatečná k tomu, aby se uvažovalo o Deuteromarkovi. V době, kdy vzniklo Matoušovo a Lukášovo evangelium, ještě text Markova evangelia nebyl pevně kodifikován a byly na něm prováděny úpravy. Označení Deuteromarek by bylo možné dát textu, který by byl výsledkem vědomé a v určitém smyslu systematické redakční úpravy. Takovéto přepracování Markova evangelia není příliš pravděpodobná. Je však nutné počítat i s tím, že text Matoušova evangelia mohl být přizpůsoben Lukášovu evangeliu a naopak.

Závěrem je třeba dodat, že teorie dvou pramenů není žádným dogmatem, ale pouze teorií (hypotézou). Většina odborníků se právem domnívá, že toto řešení se jeví přes veškeré své nesnáze jako doposud nejlepší a nejméně problematický způsob, jak vysvětlit nápadné shody a rovněž rozdíly mezi synoptickými evangelií.

4 EVANGELIUM PODLE MARKA

4.1 Autor

a) Tradice

Autor nejstaršího evangelia neuvádí své jméno; jméno Marek se objevuje teprve v nadpisu evangelia (první polovina 2. století). Biskup Papiáš z Hierapole napsal kolem roku 130 dílo *Pět knih pojednání o logiích Páně*, ze kterého se dochovaly jenom fragmenty u Eusebia v jeho Církevních dějinách. Papiáš ve svém díle podává zprávu o vzniku Markova evangelia:

„I toto říkal presbyter: Marek, když se stal tlumočnickem (ἐρμηνευτής) Petrovým, všechno, nač si vzpomněl, pečlivě napsal, ne ovšem po pořádku, jak slova, tak i činy Páně. Neboť Pána ani neslyšel, ani ho nenásledoval, nýbrž až později, jak jsem řekl, Petra. Ten vytvořil podle potřeb ponaučení, ale ne jako sestavení slov Páně. Takže Marek nepochybil, když něco napsal, jak si vzpomněl. Jednu starost však měl, aby nic, co slyšel, nevynechal nebo nic nepodal nepravdivě.“ (Eusebius, *HE*, 3,39,15).

Jen první věta pochází od „presbytera“, další text je Papiášovo vysvětlení. Biskup Irenej († kolem 200 po Kr.), který přebírá svědectví Papiáše, výslovně uvádí vznik evangelia po smrti Petrově (zatímco u Papiáše je pouze předpokládána). Irenej nazývá Marka „*interpres et sectator*“ Petra (*Adv. haer.* 3,10,6). Další svědectví (Tertulián, Klement Alexandrijský, Origenes) neposkytují žádné zásadní nové informace. Lze si však všimnout snahy zdůraznit Petrovu autoritu při sepsání evangelia.

b) Svědectví evangelia

Kdo je však tento Marek? Tímto Markem mínila veškerá tradice 8krát v Novém zákoně zmiňovaného „Jana, nazývaného Marek“ (Sk 12,25). V domě jeho matky Marie se shromažďovali první křesťané v Jeruzalémě (Sk 12,12). Tento dům navštívil Petr po svém zázračném osvobození z vězení (srov. Sk 12,11-17). Podle Kol 4,10 byl bratrancem Barnabáše. Marek se zúčastnil první misijní cesty s Barnabášem a Pavlem (Sk 13,5). Marek však cestu nedokončil a oddělil se od nich (Sk 13,13). Později vznikl proto mezi Pavlem a Barnabášem spor a Barnabáš s Markem už dále s Pavlem nechodili a vydali se spolu na Kypr (Sk 15,39). Přesto se zdá, že se Pavel s Markem později smířil (viz Flm 24; srov. též Kol 4,10; 2 Tim 4,11). Nakonec se s Markem v NZ setkáváme v 1 Petr 5,13: „Pozdravuje vás vaše spoluvyvolená církev, která je v Babylónu, a Marek, můj syn.“ V této formulaci „syn“ znamená, že Petr získal Marka pro křesťanství, nebo že ho dlouhou dobu duchovně ovlivňoval. Role tlumočnicka však není možné ze skrovných informací NZ vyčíst. Lze stanovit vztah Marka k Petrovi, avšak tím ještě není dáno, že by Marek ve svém evangeliu reprodukoval Petrovo zvěstování evangelia. Samotné Markovo evangelium údajně o svém vzniku, počínaje Papiášem, jednoznačně nepotvrzuje, ale také úplně nevyvrací. Z textu evangelia je zřejmé, že autorovým mateřským jazykem byla řečtina. V bližší identifikaci autora se badatelé rozcházejí. Existují i v současné době badatelé, kteří pokládají údaje tradice za správné a za skutečného autora Mk pokládají Jana Marka (např. M. Hengel). Většina exegetů však o správnosti Papiášova svědectví pochybuje. Dost rozšířený je názor, že autor Markova evangelia je nám blíže neznámý a že se jmenoval Marek (např. W. G. Kümmel). U. Schnelle se domnívá, že autorem druhého evangelia je „pohanokřesťan, který znal aramejsky“ – toto spojení se zdá velmi nepravděpodobné. I. Broer pokládá autora Markova evangelia za tzv. „bohabojného“, tj. bývalého pohana, který byl přitahován židovskou vírou. Je třeba však připustit, že palestinské tradice, které jsou zpracovány v Markově evangeliu, hovoří s větší logikou pro to, že jeho autor byl židovského původu (takto J. Gnilka).

4.2 Místo a doba napsání

a) Místo

Marek napsal své evangelium podle výpovědi tradice pro pohanokřesťany. Toto potvrzuje charakter evangelia. Chybí v něm důležité otázky pro Židy a židokřesťany (platnost Zákona, srov. Mt 5) a ostrá výměna názorů s náboženskými vůdci židovství, kterou se vyznačuje Matoušovo evangelium. Židovské zvyky a obyčeje jsou vysvětlovány (Mk 7,3-4: předpisy kultovní čistoty; Mk 14,12: čas zabíjení velikonočního beránka; 15,42: den příprav), aramejské (hebrejské) výrazy jsou překládány (např. Mk 3,17; 5,41; 7,11.34; 9,43; 14,36; 15,22.34).

Tradice uvádí Řím jako místo napsání (srov. Klement Alexandrijský [svědectví u Eusebia, *HE*, 6,14,6], Jeroným, Eusebius, Efrém). K podpoření této tradice se často uvádí, že v Markově evangeliu se setkáváme s nápadným užíváním latinismů (např. 4,21; 5,9.15; 6,27).

Kromě toho je v Mk 12,42 řecký τὸ λεπτόν přenesen do římského systému peněz. Dále si lze všimnout římského počítání nočních hlídek v Mk 6,48; 13,35 (dělení noci na čtyři části; Řekové dělili noc na tři části). Jistou důležitost zastává rovněž skutečnost, že Pilát je vykreslen poměrně sympaticky a že Marek pašijové události završuje svědectvím setníka, který měl na starosti vykonání poprav: „Tento člověk byl opravdu Syn Boží!“ (Mk 15,39). Zde je hmatatelná misionářská orientace evangelia na pohany.

Proti této teorii, která vidí Řím jako místo vzniku Mk, je možné namítnout, že latinismy pocházejí z vojenského a obchodního jazyka, a proto nevyhnutelně nepoukazují na centrum římské říše – Řím. Proto byla exegety navržena další možná místa napsání: Antiochie (H. Köster) nebo všeobecně Sýrie (W. G. Kümmel), Galilea (W. Marxen) a Dekapolis (S. Schulz). Malá Asie však též zasluhuje pozornost, neboť zde mohla vzniknout Petro-Markova tradice (1 Petr 5,13; Papias z Hierapole); toto dotvrzuje též markovská církevní obec, která byla tvořena převážně z pohano-křesťanů, což odpovídá situaci v Malé Asii (U. Schnelle). Jelikož však chybí zásadní argumenty proti mínění tradice ohledně místa napsání, lze považovat domněnku napsání Markova evangelia v Římě za nejpravděpodobnější.

b) Doba

Klement Alexandrijský připouští, že Markovo evangelium vzniklo ještě v době, když žil Petr (srov. Eusebius, HE, 6,14). Podle staršího Irenejevo svědectví Markovo evangelium bylo napsáno teprve po apoštolově smrti (*Adv. haer.* 3,1,1 = Eusebius, HE, 5,8,3). Pokud se držíme tohoto nejstaršího svědectví patristické doby, jsou všechny data evangelia do 50tých nebo na začátek 60tých let, zavádějící. Moderní badatelé vycházejí při datování Markova evangelia z interpretace Mk 13,2.14. Oba verše se vztahují v kontextu na zničení chrámu Římany v roce 70 po Kr. Rovněž Mk 13,7 poukazuje na „židovskou válku“ (66-70 po Kr.). Dostí rozšířený je názor, že z pohledu evangelisty jsou verše Mk 13,2.14 *vaticinia ex eventu* („proroctví do minulosti“), a tak bylo pravděpodobně Markovo evangelium napsáno krátce po zničení jeruzalémského chrámu, které nastalo v roce 70 (srov. také Mk 12,9; 15,38).

4.3 Adresát

Marek napsal své evangelium pro převážně pohanokřesťanskou církevní obec, což je již dokazováno vysvětlováním židovských zvyků a překládáním semitských výrazů (srov. místo napsání). Markovo evangelium se snaží urychlovat misii pohanů, neboť Ježíšovo působení a zvěstování v Mk zahrnuje výslovně i pohany. Ježíšova činnost v Galileji (Mk 1-6) dosahuje i pohany (5,1-20) a působí šíření zprávy o Ježíšovi na pohanském území. Uzdravení pohanky – syrofénické ženy (7,24-30), hluchoněmého (7,31-37) a nasycení čtyř tisíců (8,1-10) musí být chápány jako ilustrace k Mk 7,1-23, kde se zásadně odbourává základní odlišování mezi čistým a nečistým. Markovskou církevní obec ovšem netvořili jenom pohanokřesťané, neboť otázka týkající se čistých a nečistých pokrmů (Mk 7) poukazuje na přítomnost židokřesťanů v církevní obci. Akutní etické konflikty uvnitř křesťanského společenství se neobjevují, etické poučování v Mk 10,1-45; 12,13-17 je možné přisoudit obvyklé parenezi. Pro Marka je problematický výskyt křesťanských charizmatiků a proroků (13,6), kteří zřejmě ohlašovali dobu a místo Ježíšovy paruzie (srov. 13,21). Evangelista je označuje [ψευδόχριστου] lžimesiášové a [ψευδοπροφήται] lžiproroci (13,22) a varuje před jejich svody (13,5n.21b.23).

4.4 Literární charakteristiky

Markovo evangelium je nejkratším evangeliem 16 kapitol. Bylo napsáno v lidové řečtině koiné se semitským vlivem, což je vlastní charakteristikou dvojjazyčných semitských zemích v Orientu, jako v Sýrii, Palestině a Egyptě. Z hlediska stylistiky je charakteristické malou pečlivostí ve slovní zásobě, volným používáním syntaxe a živostí a realitou svého vyprávění navzdory všem gramatickým nepřesnostem, které od prvního okamžiku upoutají čtenáře.

Slovní zásoba se skládá z 1345 slov, z nichž 60 je vlastních jmen a 79 *hapax legomen* [tj. slov, která v rámci NZ najdeme jen jednou a to v tomto spisu] (z nich 42 se objevuje v LXX a 7 je vlastními *hapax legomen* v Mk), což je jedinečností v NZ. S touto slovní zásobou Mk vytváří dílo o 11.242 řeckých slovech.

- Stále opakuje určitá slova: ἕως (69krát); εἰς (38krát); πάλιν (28krát); εὐθύς (42krát).
- Obsahuje velké množství semitismů, zvláště arameismů, většina z nich se objevuje v souvislosti s topografií, s onomastikou a izraelskými institucemi: Βοανηργές ὁ ἐστὶν Υἱὸς Βροντῆς [aram. *b^enê regeš*, synové neklidu, nepokoje; βροντή: hrom, hřmění; někdy je příležitostně spojováno s Lk 9,54] (3,17); Βαρθολομαῖος [aram. *bar talmay*; srov. 2 Sam 3,3] (3,18); Ταλιθα κουμ [aram. děvče vstaň] (5,41); Κορβᾶν [heb. *qorban*, dar, který člověk věnuje Bohu; např. Lv 2,1] (7,11); Εφφαθα [aram. impv. hithpael *p^etah*, otevři se] (7,34); γέεννα [původně topograficky vlastní jméno: údolí Hinnom, heb. *gê-hinnom* (srov. Joz 15,8), aram. *gê-hinnam*; geenna – místo věčného trápení s ohněm pro bezbožníky po konečném soudu; naproti tomu ἄδης je většinou považováno jako příbytek mrtvých pouze pro omezený čas mezi smrtí a vzkříšením (Sk 2,27.31; Zj 20,13n; kromě Lk 16,23] (9,43); Βαρτιμαῖος [pravděpodobně z aram. *bar timay*; syn Timoteje] (10,46); ἄββᾶ [aram. tatínku, otc] (14,36); Βαραββᾶς [aram. *bar abba*, syn otce] (15,7); Γολγοθᾶ [aram. *gûlgalta*, lebka, hlava; řec. κρανίον: lebka] (15,22); Ελωι [aram. můj Bože; u Mt 27,46: Ηλι: heb. můj Bože] (15,34).
- používá rovněž některé latinismy, které pochází z vojenského, obchodního a právního jazyka: μόδιος *modius* – nádoba (4,21), λεγιών *legio* – legie: největší římská vojenská jednotka, která měla 5600 mužů a která se dělila na 10 *cohortes*, z nichž každá měla pět nebo šest *centuriae* (5,9.15), σπεκουλάτωρ *speculator* – původně se používalo k označení vyzvědače nebo kurýra; u Mk je výraz použit ve významu „kat, popravčí“ (6,27), δηνάριον *denarius* – standardní stříbrná latinská mince s hodnotou 16 assariů [ἄσσάριον], která odpovídala řecké drachmě: δραχμή (6,37), πυγμή srov. *pugnus/pugillus* běžná dutá míra (7,3), ἕξστης *sextarius* – římská dutá míra, nádoba o objemu asi 0,5 litru, tj. džbán (7,4), κοδράντης *quadrans* – římská měděná mince v hodnotě ¼ assarionu; 1/64 denáru (12,42), φραγελλώ *flagellare* – bičovat [podle římského trestního zákona bičování předcházelo popravu a další ponižující tresty otroků a obyvatel provincií, zvláště v případě ukřižování; *horribile flagellum*: bič byl z kůže s kousky olova nebo kostí na konci] (15,15), πραιτώριον *praetorium* – v NZ označuje sídlo správce provincie (15,16), κεντυρίων *centurio* – vůdce centuria, skupiny sta, nejmenší vojenské jednotky: *curia* [Mt používá attický řecký překlad ἐκατόνταρχος (27,54) zatímco Lk užívá helénistický řecký překlad ἑκατοντάρχης (23,47)] (15,39.44n).

Syntaxe je vlastní lidovému jazyku; text je málo stylisticky zpracovaný. Převládá paratactické spojení a v textu se vyskytuje málo spojek.

Styl je lidový a živý, vlastní mluvenému jazyku, který navzdory gramatickým nepřesnostem je schopen udržet zájem jako následek série prostředků, které vtiskují vyprávění dobrý rytmus. Lze jmenovat např. časté užívání historického prezentu (151x) a přímé řeči, které společně s opětovným používáním participií (srov. 5,25n) slouží k zviditelnění a zpřítomnění činnosti před čtenářem.

4.5 Látka

Pro Mk je charakteristické, že přednostně obsahuje vyprávění o Ježíšových činech a poměrně málo řečí. Takové řeči jsou pouze tři: řeč v podobenstvích (4,1-34); řeč o čistém a nečistém (7,1-23); eschatologická řeč (13,1-37). Markovo evangelium obsahuje relativně málo podobenství, pouze pět: o rozsévači + interpretace (4,3-8.13-20); o zasetém semenu (4,26-29); o hořčičném zrně (4,30-32); o zlých vinařích (12,1-12); o bdících služebnících (13,34-37). Četné jsou spory v Galileji (2,1-3,6) a v Jeruzalémě (11,27-12,37). Markovo evangelium vypráví 18 zázraků (17 perikop), které Ježíš vykonal během svého pozemského působení: posedlý v synagoze (1,23-26); Šimonova tchýně (1,30-31); malomocný (1,40-42); ochrnutý (2,3-12); člověk s odumřelou rukou (3,1-5); utišení bouře (4,37-41); člověk s nečistým duchem v gerasenském kraji (5,1-20); uzdravení ženy s krvácením a vzkříšení

Jairovy dcery (5,21-43); nasycení pěti tisíc (6,35-44); Ježíš kráčí po moři (6,48-51); dcera Syrofénickanky (7,24-30); hluchoněmý (7,31-37); nasycení čtyř tisíc (8,1-10); slepý v Betsaidě (8,22-26), posedlý chlapec (9,14-29); slepý Bartimaios (10,46-52); prokletí fíkovníku (11,12-14.20-25).

4.6 Strukturální uspořádání

Evangelium začíná shrnující oznámením (1,1), které ve formě teze ohlašuje to, co Marek zamýšlí rozvinout ve svém díle: Evangelium je Ježíš, Mesiáš a Syn Boží. Tyto tituly se znovu objevují ve scénách vyznání, ve kterých je Ježíš povolán jako Mesiáš (8,27-30) a Syn Boží (15,39). Tyto dvě scény tedy rozdělují celé evangelium na dvě velké části, z nichž je jedna orientovaná na Ježíšovo mesiášství (1,14-8,30) a druhá na jeho Boží synovství (8,31-16,8). Obsah těchto částí potvrzuje toto rozdělení: první částí vládne téma Mesiáše a Božího království, druhá část se soustřeďuje na téma utrpení a smrti. Tato skutečnost je potvrzena dalšími literárními a topografickými kritérii. Z hlediska geografie se první část soustřeďuje na Galileji (1,14-8,30), zatímco druhá (8,31-16,9) se orientuje na Jeruzalém. Pokud jde o 1,1-13 je možné tvrdit: první verš tvoří tezi (hlavní téma evangelia), po které následuje prolog nebo úvodní triptych.

1. UVEDENÍ JEŽÍŠE DO ÚŘADU PŘINÁŠEJÍCÍHO SPÁSU [ÚVOD] (1,1-13)
 - 1.1. Evangelium je Ježíš, Mesiáš a Syn Boží [teze] (1,1)
 - 1.2. Úvodní triptych „začátek“ (1,2-13)
 - 1,2-8 Jan Křtitel: Zaslíbený připravovatel cesty, hlas volajícího na poušti, ohlašovatel Mesiáše
 - 1,9-11 Ježíšův křest: Ježíš z Nazaretu – Boží Syn
 - 1,12-13 Ježíšův pobyt a pokušení na poušti: Příprava k mesiánskému působení
2. JEŽÍŠOVO PŮSOBENÍ V GALILEJI A MIMO NI: EVANGELIUM JEŽÍŠE JAKO MESIÁŠE, KTERÝ HLÁSÁ BOŽÍ KRÁLOVSTVÍ (1,14-8,30)
 - 2.1. *Ježíšova činnost a odpověď farizejů a herodiánů (1,14-3,6)*
 - 1,14-15 Ježíš hlásá v Galileji Boží království (shrnutí)
 - 1,16-20 Povolání prvních učedníků (téma: učedníci)
 - 1,21-3,5 Ježíšova činnost v Galileji (rozvinutí tématu)
 - 3,6 Odpověď farizejů a herodiánů na Ježíšovu činnost (reakce)
 - 2.2. *Ježíšova činnost a odpověď lidu (3,7-6,6a)*
 - 3,7-12 Ježíšovo působení mezi lidem (shrnutí)
 - 3,13-19 Vyvolení Dvanácti (téma: učedníci)
 - 3,20-5,43 Ježíšova činnost v Galileji (rozvinutí tématu)
 - 6,1-6a Lidé v Nazaretu se pohoršují nad Ježíšem (reakce)
 - 2.3. *Ježíšova činnost a odpověď učedníků (6,6b-8,30)*
 - 6,6b Ježíš jako putující misionář (shrnutí)
 - 6,7-13 Vyslání Dvanácti k misijní činnosti (téma: učedníci)
 - 6,14-8,26 Ježíšova činnost v Galileji (rozvinutí tématu)
 - 8,27-30 Učedníci vyznávají Ježíše jako Mesiáše (reakce)
3. JEŽÍŠOVA CESTA DO JERUZALÉMA, JEHO SMRT A VZKŘÍŠENÍ: EVANGELIUM JEŽÍŠE JAKO BOŽÍHO SYNA, KTERÝ UMÍRÁ A VSTÁVÁ Z MRTVÝCH (8,31-16,8)
 - 3.1. *Ježíš, který ohlašuje svoji smrt a vzkříšení, putuje do Jeruzaléma (8,31-10,52)*
 - 3.1.1. První předpověď utrpení a poučování učedníků (8,31-9,29)
 - 8,31 Předpověď utrpení
 - 8,32n Reakce učedníků
 - 8,34-9,29 Ježíšovo vyučování (učedníkům: 8,34-50)
 - 3.1.2. Druhá předpověď utrpení a poučování učedníků (9,30-10,32)
 - 9,30n Předpověď utrpení
 - 9,32-34 Reakce učedníků
 - 9,35-10,32 Ježíšovo vyučování

- 3.1.3. Třetí předpověď utrpení a poučování učedníků (10,33-52)
 - 10,33n Předpověď utrpení
 - 10,35-40 Reakce učedníků
 - 10,40-52 Ježíšovo vyučování
- 3.2. *Ježíšova činnost v Jeruzalémě (11,1-13,37)*
 - 3.2.1. Ježíšova veřejná činnost v Jeruzalémě (11,1-12,44)
 - 11,1-25 Vjezd do Jeruzaléma; prokletí fíkovníku; vyčištění chrámu; uschlý fíkovník
 - 11,27-12,44 Ježíšovy spory se Židy a řeči
 - 3.2.2. Eschatologická řeč na Olivové hoře vyhrazena pouze čtyřem učedníkům (13,1-37)
- 3.3. *Ježíšovo utrpení, smrt a vzkříšení v Jeruzalémě (14,1-16,8[20])*
 - 3.3.1. Bezprostřední příprava (14,1-42)
 - 14,1-2 Spiknutí (rozhodnutí velekněží a zákoníků)
 - 14,3-9 Pomazání v Betánii
 - 14,10-11 Úmluva Jidáše a velekněží
 - 14,12-25 Poslední večeře
 - 14,26-42 Cyklus Getseman
 - 3.3.2. Utrpení a smrt (14,43-15,47)
 - 14,43-52 Zatčení
 - 14,53-15,1 Židovský proces
 - 15,2-15 Římský proces
 - 15,16-41 Křížová cesta a smrt
 - 15,42-47 Ježíšův pohřeb
 - 3.3.3. Zvěst o vzkříšení a pozvání do Galileje (16,1-8)
 - Zjevení Zmrtvýchvstalého: tzv. delší kanonický závěr (16,9-20)

4.7 Literární integrita

Text Mk 16,9-20 není obsažen ve Vatikánském a Sinajském kodexu (a několika dalších rukopisech), tj., nejstarší dochovaná verze Markova evangelia končí textem 16,1-8. Zůstává sporné, zda toto evangelium stále končilo s Mk 16,1-8 nebo mělo původně jiný závěr.

Rukopis starolatinšského překladu k (Bobiensis) má po Mk 16,8 pouze tzv. kratší závěr: „Všechno, co jim bylo přikázáno, oznámily neprodleně těm, kteří byli s Petrem. Potom sám Ježíš rozeslal skrze ně od východu až na západ posvátnou a nehynoucí zvěst věčné spásy. Amen.“ Několik rukopisů (např. L Ψ 099 0112) má tento krátký závěr a po něm delší, tzv. kanonický závěr. Kodex W má ve verši 14 vsuvku, kterou zmiňuje rovněž Jeroným: „A oni se omlouvali takto: tento věk nezákonnosti a nevěry je pod satanem, který nedovoluje, aby co je nečisté a od duchů, chápalo Boží pravdu a sílu. Proto zjev už svou spravedlnost! Oni to řekli Kristu a Kristus jim odvětil: Hranice let satanovy vlády je naplněna. Ale blíží se jiné hrozné věci. Za ty, kteří zhřešili, jsem byl vydán na smrt, aby se obrátili k pravdě a už nehřešili, aby zdědili duchovní a nepomíjející slávu spravedlnosti v nebi.“ Většina řeckých rukopisů a překladů (např. A C D K W Θ ^f¹³) má tradiční závěr: Mk 16,9-20. Tento obvyklý závěr však patrně není pokračováním předchozího textu (16,8), neboť je v něm vidět zřejmý rozdíl v souvislosti, slohu a slovní zásobě. Tento text tedy nebyl původní součástí Markova evangelia. Pokud jde o kratší závěr (starolatinšský překlad), i ten nemůže být původní, neboť svou formulací působí jako pozdější dodatek. Oba dva závěry jsou tedy výsledky úsilí o zakončení evangelia. Je možné, že již Justin v polovině 2. století znal delší závěr. Jako součást Markova evangelia ho znali Irenej a Tacián.

V historii bádání se exegeté několikrát pokoušeli rekonstruovat ztracený závěr Markova evangelia za pomoci jiných podání (např. Mt 28,16n; Mk 16,15-20), avšak vždy skončila jejich námaha bez přesvědčivého výsledku. Ukončil tedy Marek své evangelium větou: „A nikomu nic neřekly, neboť se bály“? Marek mohl vědomě vynechat události zjevení vzkříšeného Ježíše, aby zabránil teologii slávy, která by vedla k chápání Ježíšova utrpení a smrti jako přechodného fenoménu ke slávě vzkříšení. Mlčení žen a zatajená zpráva o zjevení

Vzkříšeného by pak mohly být vzaty do souvislosti s příkazem mlčení, který se objevuje v Markově prezentaci mesiášského tajemství. Tato a další obdobné subtilní interpretace jsou výsledkem historicko-kritické exegeze 20. století. Skrze oznámení zjevení Ježíše v Galileji v Mk 14,28; 16,7 Marek probouzí očekávání, že podá také zprávu o tomto zjevení, a proto se musí vážně počítat s možností, že se ztratilo původní zakončení Markova evangelia.

4.8 Použité prameny

- sbírka sporů mezi Ježíšem a hlavními skupinami židovského národa (Mk 2,1-3,6).
- tři podobenství ve 4. kapitole: tematika setí (kromě Mk 4,11n a Mk 4,1a.34)
- sbírka zázraků: Mk 4,35nn.
- ústní a písemné tradice v 13. kapitole
- pašijové události a vyprávění o prázdném hrobu: Mk 14,1-16,8

4.9 Ježíšův obraz

a) Boží Syn

Šetrně a cílevědomě používaný titul Boží Syn (1,1; 3,11; 15,39; srov. 1,11; 5,7; 9,7; 13,32) vyjadřuje to nejvyšší, co může být řečeno o Ježíši. Celé Markovo evangelium se jeví jako návod k správnému chápání Ježíšova Božho synovství.

b) Učitel

Hned po svém křtu Ježíš zvěstuje blízkost Božho království (1,15). Přibližně dvacetkrát Marek poznamenává, že Ježíš „učil“ zástupy (srov. např. 1,21.22; 2,13; 4,1.2; 6,2.34). Obzvláště působivá je scéna, která předchází tzv. zázrak nasycení. Když Ježíš vystupuje z lodi, vidí velký zástup, který ho následoval do pustiny. Bylo mu jich líto a „učil je mnohým věcem“ (6,34). Naléhavější než nasycení tělesného hladu se mu jeví odstranění duchovní bídy. Teprve vědomosti o Bohu a jeho království činí ze zástupu bez jakékoliv orientace lid, který si může společně sednout k jídlu. Marek však kupodivu sděluje pouze zřídka obsah učitelské činnosti. Možná má být Ježíš představen jako ten, který učí skrze svůj život a své jednání. Příběhy zázraků zabírají poměrně velký prostor. Vyučují, že Boží království již nastalo, že Ježíš je silnější než „silný“, satan, který střeží lidi jako kořist (3,27).

c) Ukřižovaný Mesiáš

Mnozí v Izraeli, rovněž i Ježíšovi učedníci, očekávali od Mesiáše obnovení národní velikosti Izraele. Ježíš má však na mysli ještě větší věc: to, co Bůh chce pro všechny lidi, je vykoupení od hříchu a smrti (srov. 8,31-33). Proto se přiznává teprve krátce před svou popravou ke své mesianitě. Říše, ve které se stane králem, přichází skrze utrpení a smrt. Kdo chce být jeho učedníkem, musí ho následovat na této cestě (8,34-38).

d) Syn člověka

Ježíš je nejčastěji nazván jako Syn člověka (14krát). Tento titul se vztahuje jak na Ježíšovo pozemské působení (2,10.28), tak rovněž i na událost paruzie, kdy opět přijde (8,38; 13,26; 14,62). Marek však především spojuje tento titul s předpověďmi utrpení a vzkříšení (8,31; 9,9.12.31; 10,33-34.45). Soudce a Pán poslední doby, který je ohlášen v Dan 7, je reprezentantem lidského bytí, které je ohroženo zvířecími mocnostmi. On má důstojnost rovnou Bohu nehledě na jeho potupnou smrt na kříži.

e) Člověk

Ježíš Markova evangelia je bez pochyby skutečným člověkem. Někdy by se mohlo zdát, jako by byl Ježíš viděn očima prvních učedníků. Ježíš je totiž představen, jak propukl v hněv (10,14), jak byl zasažen soucitem (6,34), jak jedl a spal, jak uzdravoval nemocné a jak se modlil. Jeho život jako potulného kazatele, byl těžký, tvrdý a plný strádání. Lidé na něho dotírali se svými trápeními a těžkostmi, že někdy měl sotva čas k jídlu (6,31). Marek se nebojí

řící mnohé o Ježíšovi, co u jeho věřících čtenářů, kteří byli přesvědčeni o Božím synovství, mohlo vyvolat pohoršení: Ježíš neuzdravuje naprosto všechny nemocné (1,34), ve svém domově nemohl učinit „žádný mocný čin“ jen na několik málo uzdravení (6,5). Neví též všechno a musí se ptát svých učedníků, o čem mluvili (9,16.33). I když je Syn, nezná den ani hodinu soudu (13,32). Na Olivové hoře v místě zvaném Getsemany ho přepadla hrůza, úzkost a smutek (14,33-34) a z jeho zvolání před smrtí jakoby zaznívalo zoufalství (15,34). Jeho vystupování zanechává rozpolcený dojem, že dokonce i jeho příbuzní se domnívají: „že se pomátl“ (3,21).

f) Člověk milující společnost a člověk osamělý

Ježíš Markova evangelia je jakoby závislý na svých učednících. Jeho prvním činem je povolání učedníků (1,16-20). Pak si vybírá Dvanáct, aby „byli s ním“ (3,14). Učedníci ho upozorňují na nouzi a trápení nemocných (1,30). Ve svých debatních sporech je napadán kvůli chování svých učedníků a musí je bránit (2,23-28). Obráceně to rovněž platí v určitém stupni (2,16.18-20.24). Četná poučování učedníků jsou zacílena k tomu, aby z nich byli vychováni lidi, kteří se po Ježíšově příkladu nezištně zastanou druhých. Ježíšova osamělost se jeví z toho důvodu o to tragičtější. Ježíš hledá v temnotě noci samotu, aby se modlil (1,35; 6,46.47; 14,32). Je jediným, kdo ví o svém osudu v Jeruzalémě, zatímco učedníci nejsou připraveni zřít se svých mesiánských představ utvořených podle vlastních přání. A tak ho nechávají všichni ve štychu v té chvíli, kdy na něj dolehne tíha osudu v pašijových událostech. A nakonec na kříži Ježíšova osamocenost vrcholí, když se zdá, jako by Bůh na jeho volání neodpovídal.

4.10 Hlavní obsahové výpovědi

a) Geografický rámeček

Biblické údaje míst a území nejsou nikdy pouze geografickými označeními. Míhotaří se v nich zároveň historické vzpomínky a teologické asociace, které není možné přehlédnout. Galilea se u Marka objevuje v protikladu k Jeruzalému.

Galilea národů, Galilea pohanů, jak byla nazývána v té době, zakusila mnoho invazí a v očích náboženských autorit nebyla velmi vysoce ceněna. Z Galileje nemůže vzejít nic dobrého (srov. Jan 1,46; 7,52: „z Galileje prorok nepovstane“). Nicméně prorok Izaiáš (8,23) ohlásil, že se Bůh jednoho dne tam sám zjeví pohanům. Galilea byla tedy symbolem naděje. Ježíš pochází z Galileje. Nyní v ní vyrůstal Ježíš (srov. 1,9), zde kázal a činil zázraky, a lidé ho s nadšením přijali (1,9.14.39; 2,13; 3,7; 4,1). U Galilejského jezera (pro velikost bylo označováno rovněž jako „moře“) nalézá první učedníky (1,16-20) a oblast kolem tohoto jezera se neustále stávala privilegovaným místem jeho učitelské činnosti (2,13; 3,7; 4,1; 5,1.21; 6,53). V Kafarnaum byl Ježíš „doma“ (2,2), pravděpodobně v domě Šimona Petra (1,29; 3,20.31; 9,33). Dalšími místy Ježíšova působení v Galileji jsou „synagogy“ (1,21.39; 3,1) a „hora“ (3,13; 9,2). Galilea byla pohraničním územím, které již skrze své smíšené obyvatelstvo bylo otevřené pohanství. Ježíš se neštítí vstoupit na pohanské území (7,24.31: Tyr, Sidón, Desetiměstí; 8,27: Cesareje Filipovy), opětovně přejíždí se svými učedníky na „druhý břeh“ (tj. na pohanské území) Galilejského jezera (4,35; 5,1; 6,45; 8,13.22). Není možné přehlédnout zájem o misijní činnost mezi pohany.

Jeruzalém se naproti tomu od začátku jeví jako místo nepřátelství a hrozícího nebezpečí. Odtud přichází učitelé Zákona, kteří prohlašují, že Ježíš je „posedlý Belzebubem“ (3,22; srov. též 7,1).

Z této oblasti Ježíš putoval k pohanům do Týru a Sidónu (7,24.31). Naproti tomu se Jeruzalém jeví jako město uzavřené samo do sebe, jako útočiště bohabojných, kteří si byli jisti ve své pravdě a kteří nepřipouštěli jakýkoliv protiklad. Od samého počátku svého působení Ježíš zakouší prudký útok ze strany Jeruzaléma (3,22). V Jeruzalémě zastávají výkonnou moc velekněží, učitelé Zákona a starší (tj. velerada). Ti se Ježíše dotazují: „Jakou mocí děláš tyto

věci?“ (11,28). Skrze spory ho vedou k zodpovědnosti a nakonec dávají podnět k tomu, aby byl odsouzen k smrti na kříži.

b) Tajemství Ježíšovy osoby tzv. „mesiášské tajemství“

K poznání Ježíše Krista slouží markovská *teorie tajemství*. Ježíšovu skrytost jako postoj Spasitele je možné nalézt u Mk v různých formách:

Poznání Mesiáše od démonů a příkaz o mlčení. Nařízení k mlčení, které je adresováno zlým duchům, nalezneme v Mk 1,25; 1,34; 3,12. Tito démoni hodnotili správně osobu Ježíše Krista (Mk 1,24: *Svatý Boží*; Mk 3,11: *Syn Boží*). Příkaz k mlčení v Mk 1,25 může být chápán jako prostředek k exorcismu; ostatní dva příkazy k mlčení ve shrnutích o Ježíšových zázracích (1,32-34; 3,7-12) je třeba jednoznačně vidět jako text redakce evangelia. Marek chce tímto zdůraznit, že znalost Ježíše, která pochází ze zázraků, je nedostačující k úplnému pochopení jeho Božího synovství. Zázraky ještě z Ježíše nečiní Božího Syna.

Ježíšovy zázraky konané ve skrytosti: zákaz šíření zpráv o nich a zákaz porušení tohoto příkazu. V Mk 5,43 a 7,36 Ježíš přísně zakazuje se zmiňovat o vykonaném zázraku. Tento příkaz je porušen v Mk 7,36 stejně tak jako v Mk 1,44n. Tento druh zákazu má zabránit, aby Ježíš nebyl definován na základě zázraků, které konal, neboť v zázracích se ještě nezjevuje tajemství Ježíšovy osoby.

Nechápavost učedníků: V první části Markova evangelia tj. do Mk 8,27 představuje učedníky, kteří nechápou učení (4,13; 7,18) a osobu Ježíše Krista (4,40n; 6,52). Od Mk 8,27 se zcela mění obraz učedníků. V Mk 8,17.21 jsou ještě představováni jako zatvrzelí a nechápaví, ale v Petrově vyznání v Mk 8,29 nastává veliká změna, učedníci znají mesianitu Ježíše. Příkaz mlčení v Mk 8,30 a Petrova reakce na první předpověď utrpení však ukazují, že učedníci v Mk 8,27-33 tak málo pochopili tajemství utrpení osoby Ježíše jako v Mk 9,5n; 9,30-32; 10,32-34. Na příkladu nechápavosti učedníků Marek jasně zdůrazňuje, jak nesmí být chápána osoba Ježíše Krista. Úplné pochopení osoby Ježíšovy se nemůže omezit pouze na jeho velikost a slávu a tak vynechat jeho utrpení, neboť obojí patří nevyhnutelně k úplnému poznání Ježíše.

Příkaz k mlčení adresovaný učedníkům: Obě dvě nařízení k mlčení, která Ježíš přikázal učedníkům v Mk 8,30 a 9,9, mají velký význam v markovské *teorii tajemství*. V příkazu mlčení v Mk 8,30 Marek zdůrazňuje, že Petrovo vyznání ještě není úplným a definitivním poznáním osoby Ježíše stejně jako událost proměnění na hoře (9,9). Marek termínuje příkaz mlčení až k události vzkříšení Ježíše, kdy vyzvedá tajemství osoby Ježíše Krista: teprve kříž a vzkříšení umožňují neomezené poznání Ježíše Krista.

Jednotlivé prvky markovské *teorie tajemství* nevznikají z nějakého historického zájmu, ale se soustředí na čtenáře a chtějí jej vést k obsáhlému poznání Ježíše Krista. *Teorie tajemství* zároveň Markovi umožňuje spojit tradici Ježíše, předmarkovské sbírky příběhů zázraků a tradice pašijí do rámce nového literárního druhu evangelia. Mk 9,9 zdůrazňuje, že *teorie tajemství* je třeba chápat jako *teologii kříže*. Za část této teologie kříže je možno pokládat též zjevení Božího synovství Ježíše Krista v Mk 1,11; 9,7; 15,39. Mezitím, co předtím jen Bůh a démoni věděli o pravém bytí Ježíše, v osobě setníka pod křížem je představen první člověk, který vydává správné svědectví o osobě Ježíše. Dalšími prvky markovské teologie kříže jsou tři předpovědi utrpení (8,31; 9,31; 10,32-34) a slova o následování v utrpení (8,34-9,1). Marek chápe následování Ježíše Krista jako následování kříže. Ježíš sám tuto cestu absolvoval a tím ji otevřel věřícím.

4.11 Historie studia evangelia

I když církevní tradicí bylo Markovo evangelium dáváno do souvislosti s apoštolem Petrem (Papiáš), netěšilo se během staletí křesťanství velké popularity a bylo převyšováno Matoušovým evangeliem. V malém komentáři, typu *a catena*, který byl přepisován

presbyterovi Viktoru z Antiochie (V. století), si autor stěžuje, že ještě v té době nebyl schopen objevit ani jednoho exegety, který by před ním věnoval pozornost Markovu evangelium.

Již v době církevních otců existovalo mínění, že Markovo evangelium je shrnutím Matoušova evangelia (Augustin). Důvody pro tento nezájem, který se týkal i liturgie a který zasáhl i následující století, je možné jednoduše zformulovat: Mnozí se domnívali, že Markovi chybí originalita ve srovnání s ostatními evangelií, která byla považována za úplnější a vhodnější ke kázání a poučování křesťanů. Tento stav trval až do konce 18. století, kdy se studiem synoptické otázky badatelé došli k závěru, že Markovo evangelium není pouhým výtahem Mt, nýbrž že Marek je skutečným spisovatelem. Na začátku 20. století německý biblista W. Wrede svou slavnou studií (*Das Messiasgeheimnis in den Evangelien zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Marcus Evangeliums*, Göttingen 1901) vyvrátil legendu o Markovi, prostoduchém sběrateli prvotních křesťanských tradic. Toto podnítilo obrovský zájem o toto evangelium. V dnešní době je Markovo evangelium všeobecně považováno z chronologického hlediska za nejstarší. Je pokládáno za výmluvný výraz prvotního kázání církve, které bylo adresováno křesťanům převážně pohanského původu.

5 EVANGELIUM PODLE MATOUŠE

5.1 Autor

a) Tradice

Nejstarší svědectví opět poskytuje biskup Papiáš ve svém díle *Pět knih pojednání o logiích Páně* kolem roku 130, kde se dovídáme: „Matouš sestavil slova [λόγια] hebrejskou řečí [Ἑβραϊδὶ διαλέκτω]; každý je však překládal, jak byl schopen.“ (Eusebius, *HE*, 3,39,16). 1) Výraz λόγια může znamenat řeči nebo výroky Ježíše. Může se však jednat rovněž o líčení Ježíšových skutků, tedy o evangelium, což měl Papiáš zřejmě na mysli. 2) Výraz Ἑβραϊδὶ διαλέκτω může znamenat aramejštinu, což je tradiční pojetí (Papežská biblická komise: 19. 6. 1911), nebo bylo navrženo (J. Kürzinger), že by se mohlo jednat o hebrejský semitský styl, tj. uspořádání podle židovského způsobu. Toto chápání však zůstává problematické, neboť slovo διάλεκτος takovýto smysl nepřipouští. Další svědectví církevních Otců jsou pravděpodobně ovlivněna Papiášem.

b) Svědectví evangelia

Na základě jazykového rozboru se jeví zřejmé, že Matoušovo evangelium bylo napsáno řecky – z textu není možné dokázat aramejský původ evangelia! Je velmi nepravděpodobné, že by očitý svědek Ježíšova působení použil za podklad svého evangelia Markovu předlohu, který nebyl očitým svědkem. Změna jména v Mt 9,9 (Matouš, v Mk 2,14 se celník jmenuje Levi) znovu poukazuje na pozdější redakci, která nemohla být učiněna očitým svědkem. Tradičně se předpokládalo, že celník Matouš měl druhé jméno Levi. S tím nelze počítat, protože ačkoli dvě různá jména osob v tehdejší Palestině nebyla ničím neobvyklým, zde by šlo o obě jména semitská, zatímco se obvykle vedle semitského jména připojovalo druhé jméno řecké nebo latinské (Jan – Marek; Šavel – Pavel). Texty Mt 13,52 a 23,34 poukazují na skutečnost, že Matouš byl ve své církevní obci činný jako *učitel*. Matouš se obrací se svým evangeliem na církevní obec a na učitele dalších církevních obcí, aby jako on sám předávali „staré“ a „nové“. Zůstává však velmi sporné, jestli má být Matouš viděn jako židokřesťan (U. Luz; J. Gnilka) nebo pohanokřesťan (W. Trilling; J. P. Meier).

Napnutý stav mezi protichůdnými argumenty vede k domněnce, že evangelista Matouš byl představitelem *liberálně helénistického židokřesťanství v diaspoře*, které bylo otevřeno již delší dobu pohanské misii (U. Schnelle).

5.2 Místo a doba napsání

a) Místo

Rozsáhlá židokřesťanská tradice (srov. Mt 4,24: „Pověst o něm se roznesla po celé Sýrii.“) a svědectví Didache (7,1; 8; 10,5; 16), popř. Ignác z Antiochie (IgnSm 1,1/Mt 3,15), poukazují na Sýrii jako místo vzniku Matoušova evangelia (U. Luz). Někteří místo vzniku ještě upřesňují: Antiochie v Sýrii (R. Schnackenburg), Damašek (J. Gnilka).

b) Doba

Matouš ve svém evangeliu předpokládá zničení Jeruzaléma (srov. 22,7; 21,41; 23,38); „*terminus ad quem*“ poskytuje Ignác (kolem roku 110 po Kr.), který již znal toto evangelium. Matoušovo evangelium mohlo být proto napsáno v době 80-90 po Kr. (J. Gnilka [kolem r. 80]; R. Schnackenburg [85-90]; U. Luz [nedlouho po r. 80]).

5.3 Adresát

Situace, ve které se nachází církevní obec Matouše, je především dána odtržením od Izraele, který konal represe vůči těmto křesťanům ze židovství a pronásledoval je (srov. 10,17n; 23,24). Toto oddělení církevní obce od Izraele se dá vyzorovat též ze stylu řeči (např. stereotypní používání „vaše“/„jejich“ synagogy v 4,23; 9,35; 10,17; 12,9; 13,54; 23,34 nebo „učitelé Zákona a farizejové“ v 5,20; 12,38; 15,1; 23,2.13.15.23.25.27.29). Stálá výzva ke konání vůle Boží (srov. 7,21; 12,50; 21,31) signalizuje základní problém Matoušovy církevní obce: přebývání v milosti Boží i přesto, že by křesťan ochabl ve víře a lásce (srov. 6,30; 14,31). Církevní obec žije jako „corpus permixtum“, v kterém žijí spravedliví i nespravedliví (srov. 13,36-43) a kteří jsou právě proto evangelistou vybízení k bdělosti (srov. 24,42; 25,13). Těmto však patří příslib: „Kdo vytrvá až do konce, bude spasen“ (24,13). Matoušova církevní obec nezná žádnou instituci (srov. 23,8-12); v jejím středu pracují však proroci (srov. 10,41; 23,34), učitelé Zákona (srov. 13,52; 23,34) a charismatici (srov. 10,8). Zvláštní místo uvnitř církevní obce avšak zaujímá Petr, který je prezentován jako „první“ apoštol (srov. 10,2), mluvčí učedníků (srov. 15,15; 18,21) a jeho chování je představeno v 14,28-31 jako příklad k poučení o víře a pochybování. Slova 16,18, kdy je Petr přirovnáván ke skále, jej představují jako zakladatele církve, který disponuje s mocí „svazovat“ a „rozvazovat“ (srov. 16,19). Tato moc je pak dále v 18,18 přiřknuta též všem učedníkům.

5.4 Literární charakteristiky

- Mt – je evangeliem nejvíce ovlivněným židovstvím.
- V Mt je mnohem kvalitnější řečtina, než v Mk.
- podle počtu kapitol (28) nejdelším z evangelií, i když na obsah textu je nejobsáhlejší Lukášovo evangelium (Mt: 1071 veršů; Lk: 1151).
- evangelista se stále odvolává na Písmo: více než 130krát: 43krát se jedná o výslovné citace; 10krát jsou citace uvedeny formulací: „To všechno se stalo, aby se splnilo, co řekl Hospodin ústy proroka“. Jedná se o deset citátů Starého zákona, které evangelista Matouš používá v souvislosti se zvláštními událostmi Ježíšova života a které uvádí pokaždé s téměř stejnou formulací: „To všechno se stalo, aby se naplnilo, co bylo řečeno od Pána skrze proroka“ (Mt 1,22-23; 2,15.17-18.23; 4,14-16; 8,17; 12,17-21; 13,35; 21,4-5; 27,9). Tyto citáty slouží ke zdůraznění přesvědčení, že každá podrobnost Ježíšova života naplňuje přísliby Starého zákona.
- Inkluze (tj. stejný nebo podobný prvek na začátku a na konci určitého celku):
 - Ježíš představen jako Emmanuel „Bůh s námi“ (1,23), na konci evangelia pak Ježíš říká svým učedníkům: „já jsem s vámi po všechny dny až do skonání světa“ (28,20).
 - Verše 4,23 a 9,35 tvoří inkluzi, která vymezuje oddíl evangelia, jenž popisuje Ježíšovu činnost slovy a činy (kapitoly 5-9).

- Opakování slov:
 - spravedlnost: Mt 3,15; 5,6.10.20; 6,1.33; 21,32
 - odměna: Mt 5,12.46; 6,1.2.5.16; 10,41.42; 20,8
 - „Syn Davidův“ se vyskytuje 10krát v Mt (Mk 3; Lk 3). Ve čtyřech případech přebírá evangelista Matouš tento titul od Marka (Mt 20,30n par. Mk 10,47n; Mt 22,42.45 par. Mk 12,35.37) a však v šesti případech jej sám používá ve svém evangelním vyprávění (Mt 1,1; 9,27; 12,23; 15,22; 21,9.15).
 - „Kristus“ (16krát): Mt 1,1.16.17.18; 2,4; 11,2; 16,16.20; 22,42; 23,10; 24,5.23; 26,63.68; 27,17.22
- Opakování formulací:
 - šest antitezí v Horském kázání: Mt 5,21-48
 - formulace na konci Ježíšových řečí: Mt 7,28; 11,1; 13,53; 19,1; 26,1.
- Číselná uspořádání:
 - Číslo tří: tři skupiny v genealogii (1,12-17); tři andělská zjevení (1,18-2,23), tři pokušení (4,1-11); tři dobré skutky (6,1-18); tři modlitby v Getsemanech (26,39-44); tři zapření (26,69-75).
 - číslo sedm: Ježíš vyslovuje sedm „běda“ adresovaných zákoníkům a farizeům (23,13-32), sedm je proseb modlitby „Otčenáš“ (6,9-13), sedm podobenství (13,1-50); sedm zlých duchů (12,45); Petr se ptá na sedminásobné odpuštění a dostane odpověď o odpuštění 77násobném [popř. 70krát 7krát] (18,21-22).
 - číslo dvě: dva posedlí (8,28; rozdílně Mk 5,2); dva slepí (9,27 a 20,30; rozdílně Mk 10,46.52); dva falešní svědci (26,60 rozdílně Mk 14,57).

5.5 Ježíšovy řeči

- Zatímco Ježíšovo veřejné působení podle líčení Markova evangelia je charakterizováno především jeho zázračnými skutky, Matoušovo evangelium klade více důraz na jeho učitelskou činnost.
 - Horské kázání (5,1-7,29) = 111 veršů; „hora“
 - Řeč při vyslání učedníků (9,36-11,1) = 47 veršů
 - Řeč v podobenstvích (13,1-53) = 53 veršů; „jezero“
 - Řeč o církvi (18,1-35) = 35 veršů
 - Eschatologická řeč (24,1-26,1) = 98 veršů; „hora“
- Zda evangelista Matouš chtěl těmito pěti řečmi vytvořit paralelu k „Pentateuchu“, zůstává sporné. V každém případě jsou zde sestaveny a systematicky projednány tematické okruhy, které byly důležité pro církevní obec, ve které vzniklo Matoušovo evangelium.
- Třináctá kapitola nejen svým obsahem, kterým je „nebeské království“ (13,11.19.24.31. 33.38.41.43-45.47.52), nýbrž i z hlediska formálního je středem evangelia a rovněž pěti řečí.
- Ústřední téma řeči v podobenství „nebeské království“ totiž odpovídá prvnímu Ježíšovu výroku při jeho veřejném vystoupení: „Od té doby začal hlásat: Obráťte se, neboť se přiblížilo nebeské království!“ (4,17). Hodná pozornosti je skutečnost, že i ve všech ostatních velkých řečech se objevuje tematika „nebeského království“ (srov. 5,3.10.19[dvakrát].20; 6,10.23; 10,7; 18,1.3-4.23; 24,14; 25,1.34).
- Hlavním adresátem Ježíšových řečí jsou učedníci (5,1; 9,37; 13,10; 18,1; 24,1-3). V první a třetí řeči se Ježíš rovněž obrací na zástupy (5,1; 13,2).
- Všech pět velkých řečí v Matoušově evangeliu končí tematikou soudu, odplaty a odměny (7,13-27; 10,34-42; 13,47-50; 18,23-35; 25,31-46). Didaktická forma závěru řečí s tematikou hrozby a příslibu nachází paralely ve Starém zákoně, zvláště v Deuteronomiu.

- Závěrečný příkaz vzkříšeného Ježíše (28,20a) zřetelně souvisí s Mt 26,1, který shrnuje veškeré Ježíšovo učení v pěti velkých řečech. Je tedy možné tvrdit, že Matouš vyjevuje zvláštní zájem o Ježíšovu učitelskou činnost a pečlivým uspořádáním Ježíšova vyučování do velkých řečí poukazuje na jeho významnost.

5.6 Strukturální uspořádání

1. PŘEDSTAVENÍ JEŽÍŠE – MESIÁŠE (1,1-4,16)

1.1. *Prehistorie (1,1-2,23)*

- 1.1.1. Ježíšův rodokmen (1,1-17)
- 1.1.2. Ježíšovo početí (1,18-25)
- 1.1.3. Klanění pohanů nově narozenému židovskému králi (2,1-12)
- 1.1.4. Zachránění Mesiáše a Herodovo násilí (2,13-23)

1.2. *Příprava Ježíšova působení (3,1-4,16)*

- 1.2.1. Jan Křtitel připravuje na Ježíše (3,1-12)
- 1.2.2. Ježíš v poslušnosti přijímá Janův křest (3,13-17)
- 1.2.3. Pokušení na poušti (4,1-11)
- 1.2.4. Ježíš – světlo pro Galileji (4,12-16)

2. PŮSOBENÍ JEŽÍŠE – MESIÁŠE V IZRAELI A REAKCE NA JEHO MISIJNÍ ČINNOST (4,17-16,20)

2.1. *Všeobecné podmínky Ježíšovy činnosti v Galileji (4,17-25)*

2.2. *Ježíšova činnost skrze slova a činy (5,1-9,35)*

- 2.2.1. Horská řeč (5,1-7,29)
- 2.2.2. Ježíšovy zázračné skutky (8,1-9,35)

2.3. *Učedníci jako Ježíšovi poslové – Ježíšova řeč při vyslání učedníků (9,36-11,1)*

2.4. *Reakce na Ježíšovu činnost (11,2-16,20)*

- 2.4.1. Rozpačité postoje vůči Ježíšovi a jeho zázračné skutky (11,2-12,50)
- 2.4.2. Ježíšova odpověď – řeč v podobenstvích (13,1-53)
- 2.4.3. Další Ježíšovy snahy (13,54-16,20)

3. JEŽÍŠOVA CESTA DO JERUZALÉMA, JEHO UTRPENÍ, SMRT A VZKŘÍŠENÍ (16,21-28,20)

3.1. *Ježíšova cesta do Jeruzaléma (16,21-20,34)*

- 3.1.1. První předpověď utrpení a vzkříšení; pokyny pro učedníky (16,21-17,20)
- 3.1.2. Druhá předpověď utrpení a vzkříšení; pokyny pro učedníky (17,22-18,35)
Řeč o církvi (18,1-35)
- 3.1.3. Rozličné pokyny související s učednictvím; třetí předpověď utrpení a vzkříšení (19,1-20,34)

3.2. *Ježíšova činnost ve Svatém městě (21,1-26,1)*

- 3.2.1. Ježíšova činnost v chrámě (21,1-23,39)
- 3.2.2. Ježíšova eschatologická řeč (24,1-26,1)

3.3. *Ježíšovo utrpení a vzkříšení (26,2-28,20)*

- 3.3.1. Pašijové události (26,2-27,66)
- 3.3.2. Ježíšovo vzkříšení (28,1-20)

5.7 Ježíšův obraz

a) Pán, který je přítomen ve své komunitě

Matoušovo evangelium nám hned od začátku představuje Ježíše jako oslaveného Pána v jeho společenství. Učedníci se klaní vzkříšenému Ježíši (28,17), jak to učinili již mudrci při jeho narození (2,2.11), malomocný (8,2) a učedníci po tom, co Ježíše viděli kráčet po moři (14,33), i když by se měli klanět Hospodinu, Bohu a pouze jeho uctívat (4,10; Dt 6,13). Je skutečností, že Ježíš skrze své vzkříšení je pravým Bohem s námi. Jméno „Emmanuel“, které bylo vztaženo k Ježíšově osobě v události jeho narození (1,23), je mu dáno též při události

vzkříšení. Jedná se dokonce o poslední výrok evangelia: „Já jsem (ekvivalent starozákonního označení Boha) s vámi“ (28,20). Vzkříšený je ve své církvi stále přítomným Bohem. U Matouše nelze pozorovat tendenci zdrženlivého používání titulu „Boží Syn“, jak je tomu v Markově evangeliu. V příběhu pokušení tento titul není odmítnut, nýbrž jen správně vysvětlen (4,3,6). V Mt 11,27 Ježíš sám svědčí o svém vztahu k Bohu a nazývá sebe „Synem“. Přiznává k tomu, že je „Synem Otce“. Rovněž učedníci Ježíše prohlašují za Božího Syna (14,33; 16,16). Ježíš je „milovaným Synem Božím“, který je nejen takto prohlášen Bohem (3,17; 17,5) a dosvědčen Písmem (12,18; srov. Iz 42,1-4).

Ježíš je Spasitelem své komunity. Již jeho jméno Ježíš o něm vypovídá jako o tom, který „spasí svůj lid od hříchů“ (1,20; 26,28: „na odpuštění hříchů“). Ježíš je služebník, který pozvedá tíhu bolesti a smrti z bezmocných (8,17; 12,18) a který dává svůj život jako výkupné za mnohé (20,28). Když Matouš zkracuje vyprávění zázraků, vynechává historické okolnosti a Ježíšovo jednání stylizuje téměř liturgicky. Tímto způsobem se chce docílit, aby jeho evangelium bylo chápáno jako trvalé místo spásonosného setkání se Spasitelem.

Matoušův Ježíš je slavný a hieratický. Matouš nechává stranou ve svém líčení Ježíšovo citové pohnutí a nemožnost (srovnej: Mt 13,58 a Mk 6,5) a zdůrazňuje jeho moc (4,23; 8,24; 15,30). Přesto však Ježíš – Pán se ukazuje s velmi lidskými vlastnostmi v události své agonie, když touží po náklonnosti svých učedníků (26,36-46).

Ježíš je Pánem své komunity. Bůh dal skrze Mojžíše lidu Zákon. Ježíš tento Zákon nemění, ale přivádí ho k definitivnímu naplnění a dovršení (5,17). Tento Zákon se týká povolání ke svatosti: „Buďte dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec“ (5,48). Ježíš se snaží obnovit tento Zákon ve své původní čistotě. Ježíš hledá milosrdenství a ne obět' (9,13; 12,7). Toto milosrdenství a obět' Ježíš zanechává jako pravidlo pro svou církev (18,21-35).

Ježíš je modelem své komunity. Ježíš říká Janu Křtiteli: „Je třeba, aby byla naplněna veškerá spravedlnost“ (3,15). Sám pak žádá od svých učedníků: „Nebude-li vaše spravedlnost o mnoho přesahovat spravedlnost zákoníků a farizeů, jistě nevejdete do království nebeského“ (5,20). I když to Matouš vždy výslovně nepoznamenává, Ježíšovo jednání je ustavičným komentářem k jeho slovům. Ježíšův život je tak představen jako jediná cesta k poznání a dosažení Otce (11,27-30).

b) Mesiáš Izraele

Pro Matouše je Ježíš Mesiášem, který byl očekáván Izraelem a předpovězen Písmem. Jako opravdový rabi, Matouš dovedným způsobem cituje místa z Písma a ukazuje, že Ježíš je jeho naplněním. Matouš dává často Ježíšovi oficiální tituly Mesiáše (Krista), Syna Davidova, Krále Izraele. Na základě odmítnutí jeho osoby nebo na jeho přijetí se rozhoduje, zda člověk náleží k pravému Izraeli: pohanští mudrci se Ježíšovi klaní, ale Jeruzalém ho odmítá; kněží a zákoníci ho odsuzují, zatímco římský setník společně se svými muži ho prohlašuje za Syna Božího. Boží království bude vzato od dřívějšího adresáta a bude dáno jiným (srov. 21,33-41: podobenství o zlých vinařích). Mesiáš Izraele se stává Mesiášem a Spasitelem všech lidí.

c) Syn člověka

V apokalyptické tradici lidé vyhlíželi příchod Syna člověka na konci časů, aby provedl soud (srov. Dan 7). Matouš představuje Ježíše jako Syna člověka. Ježíš se sám prohlašuje za Syna člověka před synedriem a dodává, že „od nynějška užíte Syna člověka sedět po pravici Všemohoucího a přicházet s oblaky nebeskými“ (26,64). Velikonoce jsou pravou paruzií Syna člověka přicházejícího s oblaky, kterému se klaní učedníci a který obdržel veškerou moc (28,18; srov. Dan 7,14). Matouš jako jediný z evangelistů mluví o této paruzii nebo příchodu Syna člověka (24,3.27.37.39). Pro něj to znamená okamžik, kdy Boží království se uskutečňuje v naší historii. Nastává to v čase vzkříšení; tato paruzie se uskutečňuje rovněž pokaždé, když se člověk setkává se Synem člověka, který je tajemně přítomný v maličkých, se kterými se ztotožňuje (25,31-46).

5.8 Hlavní obsahové výpovědi

a) Ježíšova cesta k pohanům

V Matoušově evangeliu se jeví hned od začátku Ježíšova cesta jako Boží cesta k pohanům. Počáteční hlásání evangelia patří již dávno minulosti, neboť Mt ukazuje odpor synagogálního židovství vůči evangeliu (23,34; 10,17); nyní se stává celý svět polem působnosti evangelia. Když se Ježíš objevuje v Mt 1,1 jako syn Abraháma, kterým začíná celá genealogie (Mt 1,2), je tím vyjádřen začátek univerzální perspektivy, neboť Bůh může Abrahámovi stvořit děti z kamení (3,9). Rodokmen (1,3-6) zmiňuje několik žen (Tamar, Rút, Rachab, žena Uriášova), z nichž ani jedna není Židovka, čímž je znovu zdůrazněn univerzální aspekt. Těmto čtyřem pohanským ženám na začátku odpovídají všechny národy na konci evangelia (28,19). Podle Matouše Boží plán spásy není určen pohanům teprve po tom, co Židé odmítli Ježíše, avšak hned od počátku! V Mt 2,1-12 se klaní Ježíšovi pohané, zatímco židovský král se snaží dítě zabít. Po kázání Jana Křtitele, který vynáší soud nad Izraelem (srov. 3,1-12), a Ježíšově horském kázání, je představen Ježíš, jak uzdravuje lidi, kteří náleží k marginálním skupinám tehdejší společnosti (8,1-4: malomocný; 8,5-13: pohan; 8,14-15: žena). Pohan se stává příkladem víry (8,10).

b) Ježíšovo učení: výklad vůle Boží

Ježíšovo učení v Matoušově evangeliu se jeví jako zavazující výklad vůle Boží, neboť vzkříšený Ježíš prohlašuje závaznost slov pozemského Ježíše. Pro Matouše vůle Boží zjevená ve Starém zákoně dochází svého cíle a naplnění v Ježíši Kristu (5,21.27,31.33.38.43). Avšak v jakém smyslu Ježíš naplňuje Zákon (5,17)? V žádném případě nejde o pouhé opakování Boží vůle formulované ve SZ, spíše se jedná o úplné vysvětlení, jako to ukazují antiteze (5,21-26.27-30.31-32.33-37.38-42.43-48). Antiteze ukazují, jak Matouš chápe naplnění Zákona v Ježíši Kristu: platnost a závaznost Zákona nespočívá ve starozákonním podání, nýbrž v samotné všemohoucnosti Ježíše. Pro církevní obec Matouše není tedy závazný Zákon SZ jako takový, nýbrž interpretace SZ Ježíšem Kristem je jedinou věcí, která zavazuje. Antiteze zdůrazňují, že středem Matoušova chápání Zákona je přikázání lásky. Ježíšem požadovaná lepší spravedlnost (5,20) a dokonalost (5,48) je identická se zlatým pravidlem v 7,12, které nachází podobu v milosrdenství (srov. Oz 6,6 v Mt 9,13; 12,7 a pak dále v 23,23) a v neohrazené lásce Boha a bližního (srov. 19,19; 22,34-40). Pro Matouše spočívá plnění Zákona ne v dodržování mnoha jednotlivých předpisů, příkazů a pravidel, nýbrž v konání lásky a spravedlnosti.

c) Etika: život spravedlnosti

Pro Matouše je *etika* dána požadavkem ke konání Boží vůle. Věřit v Ježíše znamená konat jeho vůli. Jako Ježíš chápe svoje působení jako naplnění spravedlnosti (3,15), tak je také spravedlnost základním obsahem Matoušovy etiky (5,6.10.20; 6,1.33; 21,32). „Lepší“ spravedlnost se jeví jako nezbytný předpoklad ke vstupu do nebeského království (5,20). Cílem a zároveň měřítkem této „lepší“ spravedlnosti je dokonalost (5,48). Od učedníků je tedy požadováno, aby svoji etiku zcela orientovali na Ježíšovo učení a jeho jednání. Trvalá závaznost etiky SZ a nová přikázání nejsou pro Matouše v rozporu, nýbrž naopak nacházejí sjednocení v osobě Ježíše Krista. Přes silně zdůrazněný etický imperativ zůstává u Mt v převaze imperativ spásy (srov. 5,1-12; 28,19.20): křest je základem pro obdržení nabídnuté spásy. Základním prvkem etické motivace jsou myšlenky o odměně (např. 5,12.19; 6,1.19-21; 10,41n) a o trestech (např. 5,22; 7,1.21) a s tím spojená představa soudu. Ježíš znovu přijde jako Syn člověka-soudce (7,22n; 13,30.41; 25,31) a tehdy budou od sebe odděleni povolání od vyvolených (srov. 24,42-51). Praxe víry bude základním měřítkem u každého a rozhodujícím kritériem při soudu (srov. 16,27).

5.9 Historie studia evangelia

Matoušovo evangelium se představuje totiž jako nejúplnější „katecheze“. Z tohoto důvodu se stalo pro církve nevhodnějším evangeliem ať k vyčerpávající rekonstrukci Ježíšova života a jeho učení, tak pro katechetickou výuku a pro samotné teologické vypracování základních prav křesťanské víry. Z tohoto důvodu je Matoušovo evangelium nejvíce užívaným „posvátným písmem“ Nového zákona – i když výslovně necitované – v nejranějších spisech apoštolských otců: První list Klementův do Korintu (46,7-8), Barnabášův list (4,14), dopisní korespondence Ignáce (*Ad Pol.* 1,3). Velmi zajímavým případem je spis Didache, který v 8,2 používá text Matoušova evangelia, když mluví o postu, o modlitbě, o pokrytectví (srov. Mt 6,5-18). Dokonce uvádí text formulaci modlitby „Otče náš“, jak ji předkládá Matoušova verze. Matoušovo evangelium se kromě toho jeví jako evangelium nejvíce komentované církevními otcí. Matoušovo evangelium pro své používání v prvotní církvi bylo nazváno „evangeliem církve“. Ještě dnes citujeme modlitbu „Otčenáš“ podle Mt 6,9-13 a nikoliv podle Lk 11,2-4. Je to jediné evangelium, které používá výraz „církve“ ἐκκλησία (16,18; 18,17[dvakrát]).

6 EVANGELIUM PODLE LUKÁŠE

6.1 Autor

a) Tradice

Kdo je autorem tohoto evangelia, není známo. Irenej z Lyonu nazývá jako první (kolem roku 180 po Kr.) autorem evangelia Lukáše, Pavlova spolupracovníka: „Lukáš, Pavlův průvodce, zapsal do knihy jím zvěstované evangelium“ (*Adv. haer.* 3,1,1; srov. Eusebius, *HE*, 5,8,3). Irenej toto dokládá pomocí míst ze Sk s výrazem „my“ (Sk 16,10-17: z Troady do Filip; 20,5-15: z Filip do Milétu; 21,1-18: z Milétu do Cesareje Přímořské; 27,1-28,16: z Cesareje Přímořské do Říma), kde se Lukáš objevuje jako úzký spolupracovník apoštola Pavla (*Adv. haer.* 3,14,1). Kánon Muratoriho (kolem roku 200 po Kr.) podává zprávu o Lukášově evangeliu: „Třetí kniha je evangelium podle Lukáše. Tento lékař Lukáš po Kristově nanebevstoupení, když ho Pavel oddaného vědění (?) (nebo: znalého práva) vzal s sebou, je napsal svým jménem podle (jeho) názoru. Pána však sám v těle neviděl. A proto také začíná vyprávět, pokud mohl zjistit, od Janova narození.“ Lukášovo evangelium dosvědčuje též mučedník Justin (kolem roku 150 po Kr.) a Tertulián (*Adv. Marc.* 4,2,1-2).

b) Svědectví evangelia

Jméno „Lukáš“ se vyskytuje pouze 3krát v NZ: Flm 24: je Lukáš označen jako Pavlův „spolupracovník“; Kol 4,14: „milovaný lékař Lukáš“; 2 Tim 4,11: „Jediný Lukáš je se mnou.“ Lukášovo povolání lékaře? Třetí evangelium ve srovnání s ostatními synoptiky hovoří dosti pozorně o nemocných: horečka Petrovy tchýně v Lk 4,38; malomocný v Lk 5,12; žena s krvácením v Lk 8,43; náležitá péče o zraněného popsána v Lk 10,33n. Lékařskou terminologii starověk v moderním slova smyslu neznal – nelze tedy jednoznačně dokázat, že autor Lk byl lékař. Autor evangelia – Pavlův průvodce? Lze si všimnout velmi málo společných témat mezi Lukášovým dvojdílem (Lk + Sk) a Pavlovými listy. Ze samotného Lukášova evangelia nelze popřít svědectví tradice o autorovi tohoto evangelia. Na druhou stranu není možné ji ovšem ani potvrdit. Lze říci, že autorem byl vzdělaný člověk, který dobře ovládal řečtinu. Znal dobře SZ v jeho řeckém překladu, tj. Septuagintu: křesťan z pohanství.

6.2 Místo a doba napsání

a) Místo

Problematické je určení místa napsání. Ve starém prologu k Lk (pochází asi až ze 4. stol.) je Achája uvedena jako místo napsání. Mezi exegety byla navržena rozličná místa: Egea (H. Conzelmann), Antiochie (G. Schneider), Efes, Makedonie, Achája, Cesarea a Malá Asie.

Žádný z těchto návrhů však není možné vzít s jistotou. Možná však poukazuje perspektiva Sk z Jeruzaléma směrem do Říma na eventualitu, že hlavní město světové říše bylo místem napsání tohoto Lukášova dvojdíla (srov. Sk 1,8; 19,21). Shodnost mezi 1 Klem 5; 42 a Lukášovým dvojdílem poukazuje též na Řím jako místo napsání (srov. F. Bovon; za neřešitelný problém pokládají otázku místa napsání např. J. A. Fitzmyer; Ph. Vielhauer).

b) Doba

Již předmluva (Lk 1,1-4) poukazuje na nemalý časový odstup od událostí. Lukáš použil za zdroje k napsání svého evangelia: Markovo evangelium a *pramen logií* (Q). Text Lk 21,24 je zpětným pohledem na zničení Jeruzaléma. Formulace v Sk 20,25.38; 21,13 předpokládají již smrt apoštola Pavla. Lukášovo evangelium nebylo napsáno též po roce 100, neboť symbolické postavení Jeruzaléma jako středu křesťanství neodpovídá chápání 2. století. Lukáš píše z perspektivy třetí prvokřesťanské generace, kterou zajímá vylíčení historie dějin spásy. Proto je možné datovat Lukášovo evangelium na období 80-90 po Kr. (J. A. Fitzmyer; F. Bovon; W. Wiefel). Je to doba, kdy vzniklo rovněž Matoušovo evangelium.

6.3 Adresát

- pohanokřesťané: třetí generaci křesťanů na přelomu prvního století.
- ubývání očekávání paruzie:
 - neznámý čas příchodu Pána (Lk 12,40; 17,24.26-30);
 - výzva k vytrvalosti (Lk 8,15) a bdělosti (Lk 12,35nn; 21,34.36).
- bohatství a chudoba v církevní obci: křesťanská existence nenachází svůj cíl v bohatství a nadbytku, nýbrž v připravenosti ke službě lásky vůči bližnímu.
- vztah mezi státem a církví: Římský prokurátor potvrzuje třikrát Ježíšovu nevinu (srov. Lk 23,4.14n.22) a přimlouvá se za jeho propuštění (srov. Lk 23,16.20.22) a tak se zdá, jako by nesli vinu na Ježíšově smrti jenom Židé.
- mylní učitelé: lukášovská církevní obec vypořádávala s problémem *mylných učitelů* (srov. Sk 20,29.30).

6.4 Literární charakteristiky

- Od patristické doby (srov. JERONÝM, *Ad Damasum*, CSEL 54,108) se považuje řečtina Lk společně s Žid za nejpečlivější a nejelegantnější z celého NZ. Používá s literární správností koiné, která je na vyšší úrovni než lidové používání lidí. Lukáš je pravým helénistickým dějepiscem, který je někdy elegantní a někdy lidový ve svém vyjádření. Nedosahuje však velikost velkých literátů své doby.
- Lukáš především dbal na to, aby jazykovou podobu své předlohy vylepšil ve slovní zásobě a větné stavbě, aby odstranil semitismy a latinismy jakož i vulgární řecká slova a často kostrbatý styl Markova evangelia učinil korektnější, uhlazenější a srozumitelnější. Názorný příklad poskytuje podobenství o rozsévači (srov. Lk 8,4-8 a Mk 4,1-9).
- Pokud jde o slovní zásobu, je možné pozorovat, že používá ἐπιστάτης místo ῥαββί (Lk 9,33; Mk 9,5), Κύριε místo Ῥαββουνι (Lk 18,41; Mk 10,51), Πάτερ místo Αββα (Lk 22,42; Mk 14,36), ζηλωτής místo καναναῖος (Lk 6,15; Mk 3,18). Nepoužívá výrazy Γεθημανί a Γολγοθά. Přesto se však u Lk objevují některé výrazy semitského původu: Βεελζεβοúl (Lk 11,15.18n), μαμωνᾶς (Lk 16,11.13), πάσχα (Lk 2,41; 22,1.7 atd.), Σατανᾶς (Lk 10,18; 11,18 atd.), γέεννα (Lk 12,5). Vulgární výrazy nahrazuje ušlechtlejšími, např. κλινίδιον (Lk 5,24) místo κράβατος (Mk 2,11), παῖς (Lk 8,51.54) místo κοράσιον (Mk 5,41).
- Při veškerém úsilí po určité úhlednosti líčení, aby text vykazoval příchuť vzdělance, byl si Lukáš nanejvýš vědom, že nepíše profánní, nýbrž posvátné dějiny, a proto se

vyvaroval evangelní příběh psát vybroušenou řečtinou. Dříve než své dílo napsal, osvojil si jazyk a styl LXX a ten pak napodobil.

6.5 Strukturální uspořádání

Předmluva (1,1-4)

1. PREHISTORIE: NAROZENÍ JANA KŘTITELE A JEŽÍŠE (1,5-2,52)
 - 1.1. Dvojí zvěstování narození: Jana Křtitele a Ježíše, završené setkáním obou budoucích matek (1,5-45; 1,56)
 - 1.2. Chvalozpěvy: Magnificat, Benedictus, Gloria, Nunc dimittis (1,46-55.67-79; 2,13-14.28-32)
 - 1.3. Vyprávění o narození, obřízce a udělení jména Janu Křtiteli a Ježíši, završené představením Ježíše v chrámě (1,57-2,40)
 - 1.4. Dvanáctiletý Ježíš v chrámě (2,41-52)
2. PŘÍPRAVA JEŽÍŠOVY ČINNOSTI (3,1-4,13)
 - 2.1. Činnost Jana Křtitele (3,1-20)
 - 2.2. Ježíšův křest (3,21-22)
 - 2.3. Ježíšův původ (2,23-38)
 - 2.4. Pokušení na poušti (4,1-4,13)
3. JEŽÍŠOVO PŮSOBENÍ V GALILEJI (4,14-9,50)
 - 3.1. Začátek působení v Nazaretě a v Kafarnaum (4,14-5,16)
 - 3.2. První kontroverze s farizeji a učiteli Zákona (5,17-6,11)
 - 3.3. Řeč na planině (6,12-49)
 - 3.4. Učitelská a terapeutická činnost v Galileji (7,1-9,50)
4. JEŽÍŠOVA CESTA DO JERUZALÉMA (9,51-19,27)
 - 4.1. Od první do druhé zmínky o Jeruzalému (9,51-13,21)
 - 4.2. Od druhé do třetí zmínky o Jeruzalému (13,22-17,10)
 - 4.3. Od třetí zmínky o Jeruzalému až po završení cesty (17,11-19,27)
5. JEŽÍŠOVO PŮSOBENÍ V JERUZALÉMĚ (19,28-21,38)
 - 5.1. Vjezd do Jeruzaléma a činnost [vyučování] v chrámě (19,28-21,4)
 - 5.2. Eschatologická řeč (21,5-38)
6. PAŠIJOVÉ UDÁLOSTI (22,1-23,56)
 - 6.1. Úklady proti Ježíšovi, poslední večeře (22,1-38)
 - 6.2. Ježíšovo utrpení a smrt (22,39-23,56)
7. JEŽÍŠOVO ZMRTVÝCHVSTÁNÍ (24,1-54)
 - 7.1. Ženy u prázdného hrobu (24,1-12)
 - 7.2. Zjevení Vzkříšeného na cestě do Emaus (24,13-35)
 - 7.3. Zjevení Vzkříšeného v Jeruzalémě a nanebevstoupení (24,36-53)

6.6 Použité prameny

Jelikož Lukáš nebyl Ježíšovým učedníkem a tím také nebyl očitým svědkem jeho působení, je při svém sepisování evangelia odkázán na informace druhých. V předmluvě, kterou opatřuje své evangelium, hovoří podle rozšířené zvyklosti helénistického dějepisce výslovně o „mnohých“ předchůdcích a o svém vlastním snažení sledovat od počátku veškeré události Ježíšova života. On při tom mluví o spisech těch, kteří sami nebyli bezprostředními Ježíšovými učedníky, a proto se opírali o sdělení těch, kteří byli od počátku očitými svědky a zároveň služebníky Slova, a říká to výslovně proto, aby tak ospravedlnil své vlastní dílo. Protože ubezpečuje, že všechno od začátku důkladně prošel, lze se domnívat, že se musely nacházet mezi jeho prameny jak písemné záznamy, tak rovněž ústní zprávy. K těm prvním patřilo, jak se dodnes všeobecně uznává, Markovo evangelium. Lukáš ho dokonce zvolil za

základ pro strukturu svého díla. Lukáš nepřevzal tak jako Matouš téměř beze zbytku text Markova evangelia, nýbrž z něj jen asi přibližně 350 veršů (z celkového počtu 661 veršů). Téměř polovina třetího evangelia (548 veršů z 1151) je vlastní látka, o jejímž původu není možné nic jistého zjistit. Nehledě na události dětství (Lk 1-2) a zprávu o zjevení vzkříšeného (Lk 24,13-53) Lukáš téměř veškerou látku, která nepochází z Markova evangelia, vložil do dvou velkých souvislých celků. Mezi Mk 3,19 a 3,20 je vsunuto Lk 6,20-8,3 (tzv. „malá vsuvka“) a mezi Mk 9,51 a 10,1 je vsunuto Lk 9,51-18,14 (tzv. „velká vsuvka“).

6.7 Ježíšův obraz

a) Ježíš – Pán

Lukáš nazývá s oblibou již pozemského Ježíše jako „Pána“. Sláva vzkříšeného a znovu přicházejícího září již v celém jeho životě počínaje narozením v Betlémě (2,9.32), přes událost proměnění (9,29.32) až k nanebevstoupení (24,51-52). Zvláštností Lukášova líčení je však skutečnost, že se Ježíš neobjevuje pouze na vrcholech svého života jako „Pán“, nýbrž též při obyčejných a nejvšednějších situacích (7,13.19; 10,1.41). Lze si všimnout zdůraznění Ježíšovy důstojnosti:

- Vynechání zmínky o Ježíšově hněvu v Lk 6,10 (vůči Mk 3,5), o jeho soucitu v Lk 9,11 (vůči Mk 6,34) a o tom, že objal dítě v Lk 9,47 (vůči Mk 9,36).
- V Lukášově evangeliu chybí výrok Mk 13,32 o neznalosti Syna.
- Rovněž Ježíšova smrt na kříži je popsána odlišně v Lk 23,46 vzhledem k Mk 15,34.

b) Ježíš – Boží Syn

Lukáš klade důraz na to, aby titul „Boží Syn“ oddělil od mesiášského označení. Anděl Gabriel tak zvěstuje narození mesiánského dědice trůnu (1,32) a pak na Mariinu otázku ohlašuje jeho narození jako „Syna Božího“ (1,35). Podobné rozlišení přináší výslech před veleradou. Ježíš je dotázán na svou mesianitu (22,67) a pak – po svém přiznání se k synovství člověka – na své Boží synovství (22,70). Lukáš v titulu Boží Syn zjevně nevidí pouze funkční označení, nýbrž výraz bytostného společenství s Otcem. Ježíšovo první a poslední slovo (2,49; 23,46) platí Bohu, jeho Otci! Ježíš je dokonalým obrazem Boha: On je skutečně „milosrdný“, jako je milosrdný Otec v nebi (6,36).

c) Ježíšův Duch

Tento výraz se objevuje pouze dvakrát v Novém zákoně: Sk 16,7 a Flp 1,19 (srov. Řím 8,9; 1 Petr 1,11: Duch Kristův). Boží Duch tak velmi zasáhl Ježíšův život, že může být nazván „jeho“ Duchem. Ježíš je počat z Ducha svatého (1,35). Duch svatý sestupuje ve viditelné podobě holubice na něj při křtu (3,22); tentýž Duch jej naplňuje, vede ho pouští a spočívá na něm i při jeho návratu (4,1.14.18). Naplněný Duchem sv. Ježíš s jásotem chválí Otce (10,21). S označením Ježíše jako nositele Ducha souvisí skutečnost, že již osoby v událostech jeho dětství jsou naplněny Duchem svatým: Jan Křtitel (1,15), Maria (1,35), Alžběta (1,41), Zachariáš (1,67), Simeon (2,25-27).

d) Ježíšův příchod – definitivní Boží navštívení

Ježíšův příchod znamená pro Izrael poslední a konečné Boží navštívení. Zatímco proroci a rovněž i Jan Křtitel toto navštívení zvěstovali především jako soud hněvu, Ježíš ohlašuje „milostivý rok Páně“ (Lk 4,19; srov. 1,25.68.78; 7,16; 19,44). Skrze své jednání zjevuje milosrdnou lásku Otce (15,1.11-32). On je „přítelem celníků a hříšníků“ (7,34), „Zachránce“ (Spasitel, Vykupitel), který všechny, kteří jsou trápeni Satanem, osvobozuje (6,18; 13,10-17).

Ježíš je představen jako zachránce-spasitel (srov. 2,11) chudých a ubohých v nejširším slova smyslu: Zájem o chudé: vdova z Nainu, které zemřel jediný syn (7,12), žebrák Lazar (16,20.22) v podobenství o boháči a Lazarovi. Důraz na zachraňující Boží dobrotu, s níž se v Ježíšovi setkávali nemocní, které on uzdravil (srov. např. Lk 13,10-14: uzdravení shrbené

ženy; Lk 14,1-6: uzdravení vodnatelného muže). Zájem o hříšníky, jak je to zřetelně vidět z jeho setkání s ženou - hříšnicí (7,36-50) a celníkem Zacheem (19,1-10). Pouze Lukáš zmiňuje kajícího lotra, který dochází odpuštění (23,43). V Lukášově evangeliu je zcela patrné, že „Syn člověka přišel, aby hledal, co zahynulo“ (19,10). Ježíšovu náklonnost vůči hříšníkům lze vidět rovněž v jeho vyučování: výmluvným dokladem je podobenství o marnotratném synu (15,11-32).

e) Ježíš a ženy

Lukáš věnuje ženám zvláštní pozornost. Maria, Ježíšova matka: zmíněna především v Lk 1-2: 12krát označena svým jménem „Maria“ a 5krát jako „Ježíšova matka“; Alžběta (1,5.7.13.24.36.40.41[dvakrát].57); prorokyně Anna (2,36); sestry Marie a Marta (10,38-42); ženy, které doprovázely Ježíše a podporovaly ho (8,2-3); vdova z Naimu (7,11-17); shrbená žena (13,10-14); vdova v chrámě (21,1-4); žena ze zástupu (11,27-28); ženy na křížové cestě (23,27-31). Rovněž v církvi ženy sehrávají významnou roli (Sk 1,14; 12,12; 16,14; 18,2.26; 21,9).

6.8 Hlavní obsahové výpovědi

a) Evangelium radosti

Z Lukášova evangelia zřejmě nejvýraznějším způsobem zakoušíme, že „evangelium“ znamená skutečně „radostnou zvěst“. Radost přináší narození Jana Křtitele (1,14.58). Velikou radostí pro všechny lid je narození Spasitele (2,10). Ježíš vybízí své učedníky k radosti v situaci pronásledování a nepřátelství. Po návratu z misijní činnosti jsou Ježíšovi učedníci naplněni radostí (10,17.20). Zástupy se radují nad Ježíšovými podivuhodnými činy (12,17) a Zacheus s radostí Ježíše přijímá do svého domu (19,6). Podobenství o ztracené ovci, minci a ztraceném synovi vrcholí radostí z nalezení ztraceného (15,5-7.9-8.32). Ježíš je radostně vítán při vstupu do Jeruzaléma (19,37). Evangelium vrcholí velikou radostí učedníků po Ježíšově nanebevstoupení (24,52-53).

b) Dějinná perspektiva

Záměr vylíčení dějin spásy v Lukášově evangeliu je již zřejmý z paralelního vyprávění narození Jana Křtitele a narození Ježíše (1,5-2,21). Pomocí synchronizmů v Lk 1,2 a 3,1-2 Lukáš spojuje dějiny Ježíše Krista se světovými dějinami a tak chápe narození Ježíše jako rozhodující okamžik celých dějin. Počátek Ježíšova působení, jeho první kázání v Nazaretu (4,16-30), zdůrazňuje jedinečný charakter Ježíšova vystoupení: On je nositelem Ducha (4,18) a v něm se naplňuje Písmo (4,21). Ježíšův příchod je rozhodujícím okamžikem boží nabídky spásy, jak je patrné z opakujícího se výrazu „dnes“ (2,11; 4,21; 19,5.9; 23,43).

c) Lukáš – mariánský ctitel

V Lukášově dvojdíle se setkáváme s Marií častěji než v ostatních spisech Nového zákona. Ve vyprávění o dětství (Lk 1-2) se nezvěstuje pouze skutečnost, kým je pro nás Ježíš, hlásá se také, jak můžeme vidět Marii. Skrze Ducha svatého se stává Ježíšovou matkou (1,35). Její přitakání Božímu poselství je příkladem (1,38). Díky svému povolání je blahoslavená (1,45-48). Vzorem může být Mariina víra (1,45), její připravenost naslouchat (2,19.51b) a její sdílení utrpení s Ježíšem (2,35b). Není proto vůbec rozporuplné, když Lukáš nechává Ježíše říci: „Má matka a moji bratři jsou ti, kdo slyší Boží slovo a podle něho jednají“ (8,21). Neboť právě v tom je Maria příkladem. Nic jiného nechce být řečeno textem Lk 11,27-28. Nakonec nacházíme Marii v kruhu velikonoční a modlící se obce (Sk 1,12-14). Maria od počátku patří k církvi. Od ní se může křesťan učit, k čemu je povolán.

d) Společenství u stolu

Lukášovo evangelium představuje obraz hostiny (14-16) jako dobu spásy. Ten, kdo se smí na ní podílet, je blahoslavený (14,15). Kdo však odmítá pozvání, je vyloučen (14,24). Jedno

z nejkrásnějších podobenství, podobenství o milosrdném otci a ztraceném synu (15,11-32), líčí hostinu po překonání ztráty domova a nouze. Ježíš neviděl své poslání v tom, aby o hostině jen mluvil a aby ji sliboval pro budoucnost. Nejnápadnějším na jeho působení je jeho společenství s lidmi u stolu. O této skutečnosti vypráví především Lukáš. Ježíš je v domě farizea (7,36; 14,1), v domě celníka (19,6-10). Společenství u stolu s hříšníky a celníky je rovněž Ježíši vytýkáno. Farizeové a učitelé Zákona jsou pobouřeni a Ježíš je nazván: „žrout a pijan, přítel celníků a hříšníků“ (7,34; srov. 15,2). Skutečnost, že Ježíš nabídl společenství u stolu také hříšníkům – společenství, které je znamením spojenectví a přátelství – , je výrazem úplně nového obrazu o Bohu, který přinesl. Církev v tom pokračuje: v eucharistii se slaví společenství u stolu pozemského Ježíše, setkání a stolní společenství Vzkříšeného s jeho učedníky a Ježíšova oběť za lidi (srov. Lk 24).

Hostina, souhrnný pojem pro spásu, je také symbolem Ježíšových požadavků: je třeba přijmout pozvání (14,14n). Z chování u stolu lze odvodit pravidla moudrosti, která platí pro celý život: „nesedej si dopředu“ (14,8). Pro křesťana se mění také principy, podle kterých se zvou hosté: „nezvi své přátele ani své bratry ani příbuzné a bohaté sousedy ... ale pozvi chudé, zmrzačené, chromé a slepé ... nemají ti čím odplatit, ale bude ti odplaceno při vzkříšení spravedlivých“ (14,2-14). Skutky apoštolů líčí s naléhavostí význam „společného jídla“ na přelomu dějin církve: apoštol Petr myslel, že pohané se mohou připojit ke Kristu jen tehdy, když přijmou židovské předpisy o pokrmích. Je však poučen ve vidění samotným Bohem (Sk 10). Rovněž pro apoštola Pavla bylo společenství u stolu křesťanů z pohanství a židovství nevyhnutelným výrazem Kristem darovaného vykoupení (Gal 2,12). Jíst pospolu, jako obraz pro podíl na dávání i přijímání, vyjadřuje v plnosti lidem darovanou spásu.

e) Význam modlitby

Nikdo z evangelistů nepoukazuje na nezbytnost modlitby tak jako Lukáš. Křesťan má vděčně chválit Boha za jeho veliké činy, v těžkostech má s ním zůstat spojen. Kantika: Mariin chvalozpěv (1,46-55), Zachariášův chvalozpěv (1,68-79), chvalozpěv andělů (2,14), Simeonova modlitba (2,29-32). Ježíš se modlí (osobní příklad): před přijetím Ducha svatého při křtu od Jana Křtitele (3,21), před volbou Dvanácti (6,12), před Petrovým vyznáním (9,18), před proměněním (9,28), při velikonoční večeři (22,17.19), ve smrtelné úzkosti na Olivové hoře (22,41) a při umírání na kříži (23,46). Modlitba v Ježíšově vyučování: v tzv. „řeči na planině“ výzva k modlitbě za nepřátele (6,28), Před vysláním dvaasedmdesáti učedníků výzva k přímělné modlitbě za dělníky (Lk 10,2). „Otčenáš“ je podle Lukáše měřítkem křesťanské modlitby (11,1-4). Podobenství o prosícím příteli (11,5-8) povzbuzuje k neustálé modlitbě. Podobenství o bezbožném soudci a vdově (18,1-8): vyzývá k modlitbě v každé době. Podobenství o farizeovi a celníkovi v chrámě (18,9-14) se vlastně věnuje Bohu, který člověka přijímá bez ohledu na jeho výkony a navzdory všem proviněním – naprosto jinak, než se domnívá mnohý zbožný člověk. Eschatologická řeč vrcholí výzvou k modlitbě: „Buďte bdělí a prostě v každý čas“ (21,36).

6.9 Význam evangelia

Ježíš prezentovaný Lukášem je *Pánem* a *Spasitelem* všech lidí, Kristus bohatý na milosrdenství, stále hledající hříšníky, chudé a vyloučené z tehdejší společnosti. Ježíšovo milosrdenství však nezeslabuje radikální požadavky evangelia, které Lukáš zvláště zdůrazňuje a podle kterých mají všichni věřící žít *každý den* (Lk 9,23). Lukášovo evangelium je tedy *evangeliem křesťana, který je svědkem ve světě*.

Žádné jiné evangelium nepřiblížilo Ježíše tak zbožnosti, jak právě Lukášovo evangelium. Vedle velikonoce, které se odvolávají na všechna čtyři evangelia, a vánoc, které čerpají z textů Lk a Mt, jsou Nanebevstoupení Páně a Letnice slavnostmi, které mají biblický základ v líčení Lukášova dvojdíla (Lk a Sk). Lukášovská kantika (Lk 1,46-55: *Magnificat*; Lk 1,68-79: *Benedictus*; 2,29,32: *Nunc dimittis*) dodnes tvoří páteř modlitby církve – liturgie hodin.

7 EVANGELIUM PODLE JANA

7.1 Autor

a) Tradice

Nejstarší svědectví o vzniku Janova evangelia poskytuje biskup Irenej z Lyonu kolem r. 180 po Kr.: „Pak Jan, učedník Páně, který také ležel na jeho prsou, také sám vydal evangelium, když pobýval v Efesu v Asii“ (*Adv. haer.* 3,1,1 = Eusebius, *HE*, 5,8,4). Na jiném místě hovoří Irenej o stáří Jana: „A všichni presbyteri, kteří se sešli v Asii u Jana, učedníka Páně, dosvědčují, že Jan předal tuto tradici, neboť u nich zůstal do doby Trajána“ (Irenej, *Adv. haer.* 2,22,5 = Eusebius, *HE*, 3,23,3). Papiáš jako nejstarší svědek maloasijské janovské tradice se zmiňuje jasně o apoštolovi Janovi a o presbyterovi Janovi, ale neví nic o tom, že by jeden z těchto dvou byl autorem čtvrtého evangelia (srov. Eusebius, *HE*, 3,39,4). Muratoriho fragment hovoří o napsání Janova evangelia obsírněji, avšak jeho zprávu o tom, že apoštolové a starší dali podnět k sepsání tohoto evangelia, schválili je a zjistili shodu s ostatními evangelií, je třeba hodnotit jako anachronickou a legendární. Od konce 3. století se prosadilo přesvědčení, že čtvrté evangelium napsal koncem 1. století apoštol Jan v Efesu.

b) Svědectví evangelia

Je možné chápat čtvrté evangelium jako spis očitého svědka Ježíšova pozemského života? Text evangelia poukazuje na dobrou znalost palestinského místopisu. V Janově evangeliu jsou uvedena i některá méně významná místa: Betánie za Jordánem (1,28); Kána v Galileji (2,1.11; 4,46); Ainon u Salimu (3,23); Sychar v Samaří (4,5) se studnou Jakubovou (4,6); Efraim u pouště (11,54); rybník Bethzatha (5,2) a Siloe (9,7) v Jeruzalémě; podloubí Šalamounovo (10,23); potok Kedron (18,1); Gabbatha (19,13). Janovo evangelium prozrazuje znalost židovských svátků: slavnost stánků (7,2); posvěcení chrámu (10,22). V tomto evangeliu se objevují přesné časové údaje. Např.: „desátá hodina“ [asi 16 hodin] (1,39); „asi šestá hodina“ [kolem poledne] (4,6); „šest dní“ (12,1); „ráno“ (18,28). Tyto údaje není však možné překontrolovat a zároveň nepůsobí věrohodně. Všechny tyto skutečnosti působí dojem, že jejich autorem je rodilý Palestinec nebo že se jedná dokonce o očitého svědka (srov. 21,24). Líčení Ježíšova života se značně odlišuje od synoptického modelu. V protikladu k synoptikům (srov. Mk 11,15-17 par.) se nachází událost vyčištění chrámu (Jan 2,14-22) na začátku a ne na konci Ježíšova veřejného působení. V Janově evangeliu podniká Ježíš nejméně tři cesty do Jeruzaléma (srov. Jan 2,13; 5,1; 7,10), což se neshoduje s markovským líčením jediné cesty do Jeruzaléma na konci jeho působení. V Janově evangeliu jsou jmenovány v době Ježíšova veřejného působení výslovně troje velikonoční svátky (2,13; 6,4; 11,55). Středem Ježíšova zvěstování v synoptických evangeliích je přibližující se a v Ježíšově osobě přítomné Boží království (srov. např. Lk 11,20; 17,21). Naproti tomu v Janově líčení Ježíšova zvěstování hraje Boží království jen velmi podřadnou roli. Výraz βασιλεία τοῦ θεοῦ „Boží království“ se objevuje pouze v Jan 3,3.5. V Janově evangeliu se Ježíš sám zvěstuje (srov. např. slovní spojení: ἐγώ εἰμι „já jsem“ - Jan 6,35; 8,12; 10,7.11; 11,25; 14,6; 15,1). Tyto janovské manifestační řeči nenacházejí žádnou skutečnou paralelu v synoptických evangeliích. Dualismus Janova evangelia se též neobjevuje u synoptiků. Tak jako v Janově evangeliu má převahu přítomná eschatologie (srov. např. Jan 5,25; 11,25n), tak zase u synoptiků převládá futuristické eschatologické zvěstování Ježíše. Pokud pak jde o prolog (1,1-18), může poukazovat na helénistické pozadí tohoto evangelia.

Jiný způsob líčení, vlastní teologie, četná vlastní tradice a myšlenkový svět jasně orientovaný na povelikonoční perspektivu vedou k závěru, že autorem 4. evangelia nebyl očitý svědek Ježíšova pozemského života (z nových komentářů hájí apoštolské autorství zvláště: L. Morris). Autorem byl *teolog z pozdější doby*, který na základě obsáhlé tradice

uvažoval nad Ježíšovým životem, jej interpretoval a vylíčil (srov. R. Schnackenburg; R. E. Brown).

V druhotně dodatečné kapitole Jan 21 je z milovaného učedníka učiněn vydavatel evangelia („my víme“ v Jan 21,24). Zde se jedná o druhotné srovnání, neboť v Jan 1-20 je milovaný učedník pravým garantem janovské tradice, ne ale autorem evangelia. Není též pouhou náhodou, že se Jakub a Jan Zebedeovi objevují pouze v Jan 21,2. Autoři dodatkové kapitoly naznačují, že Jan Zebedeův, milovaný učedník Páně, je zároveň autorem 4. evangelia, což pak poprvé srozumitelně dokládá Irenej.

7.2 Místo a doba napsání

a) Místo

Svědectví tradice: Efes - Irenej na konci 2. století. Svědeckví evangelia: Janovská tradice, jejíž kořeny leží v Palestině, prošla také prostředím syrských vlivů, než zakotvila v Malé Asii (Efesu), kde se ustálila a byla redigována.

b) Doba

Svědectví tradice: Podle Ireneje – apoštol Jan sepsal evangelium ve vysokém věku v době Trajána (98-117 po Kr.). Svědeckví evangelia: *Terminus a quo* pro datování 4. evangelia vyplývá z textu Jan 11,48, kde se předpokládá zničení Jeruzaléma v roce 70 po Kr. Prvním jistým dokladem použití Janova evangelia je komentář Valentina, žáka Herakleona, který pochází až z druhé poloviny 2. století. Možný *terminus ad quem* pro datování Janova evangelia vyplývá z tradice textu (srov. Φ^{52} , Φ^{90} , Φ^{66}), neboť Φ^{52} , který přináší text Jan 18,31-33.37-38, je všeobecně zařazován do období kolem roku 125 po Kr. Z dějin použití textu a z tradice předávání textu je možné dojít k závěru, že Janovo evangelium vzniklo v letech 100-110 po Kr.

7.3 Adresát

- **Ježíš a Jan Křtitel:** konkurence křesťanství vůči přívržencům Jana Křtitele, který se stává pouhým svědkem Kristových událostí (srov. Jan 1,6-8.15.19nn; 3,28nn; 5,33-35; 10,40-42). Zmínka o Janových učednících v Efesu (srov. Sk 19,1-7) ukazuje, že se hnutí kolem Jana Křtitele v krátkém čase rozšířilo z východní části Jordánu až do Malé Asie.
- **Spory se židovstvím:** Otázka Ježíšovy mesianity je všeobecnou příčinou stálých sporů mezi janovskou církevní obcí a židovstvím.
- **Konflikt s doketismem:** Evangelista se vyjadřuje zřetelně antidoketisticky tím, že zdůrazňuje vtělení preexistenčního Slova (λόγος) v Jan 1,14.
- **Parakletos a „milovaný učedník“:** Janovo evangelium vzniklo v povelikonoční anamnesi událostí Krista (srov. 2,17.22; 12,16; 13,7) pod vedením Přímluvce - Utěšitele [παράκλητος] (srov. 14,26). Tak jako Utěšitel určuje přítomnost a ukazuje budoucnost církevní obce, tak na druhé straně zase „milovaný učedník“ jedinečným způsobem spojuje církevní obec s minulostí pozemského působení Ježíše. On, který je Ježíšovým interpretátorem a mluvčím učedníků (13,23-26), dosvědčuje Ježíšovu skutečnou smrt na kříži (Jan 19,34-35) a stává se prvním svědkem velikonočních událostí (20,2-10).

7.4 Literární charakteristiky

Slovní zásoba Janova evangelia je malá a rovněž charakteristicky odlišná od synoptiků. Svůj vlastní kolorit dostává jazyk Janova evangelia zejména častým opakováním určitých vesměs teologicky důležitých slov jako např. „láska“ ἀγάπη, „milovat“ αγαπᾶν, „pravda“ ἀλήθεια, „pravdivý“ ἀληθής, „zrodit se“ γενᾶν, „příkázání“ ἐντολή, „život“ ζωή, „Žid“ Ἰουδαῖος, „svět“ κόσμος, „soudit“ κρίνειν, „soud“ κρίσις, „svědčit“ μαρτυρεῖν, „svědeckví“

μαρτυρία, „zůstat“ μένειν, „nenávidět“ μισεῖν, „přirovnání“ παροιμία (synoptický výraz παραβολή chybí), „otec“ ὁ πατήρ (k označení Boha). Na druhou stranu v Jan chybí některé výrazy, které se často vyskytují u synoptiků: „Boží království“ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ (pouze v Jan 3,3.5), „moc“ δύναμις, „hlásat evangelium“ εὐαγγελίζεσθαι, „evangelium“ εὐαγγέλιον, „kázat“ κηρύσσειν, „lid“ λαός, „obrácení“ μετάνοια, „obrátit se, změnit smýšlení“ μετανοεῖν.

Stylistické prostředky:

- Dvojitý smysl:
 - „vyvýšení“ v 3,14; 8,28; 12,34: ukřižování a návrat k Bohu;
 - „zemřít za“ v 11,50-52: zemřít místo někoho nebo za (pro) někoho
 - obraz Božího Beránka [1,29.36: velikonoční beránek (srov. Ex 12; Jan 13,1nn; 19,14) a trpící služebník, který je jako beránek vedený na porážku (srov. Iz 53,7)].
- Ironie: Zvláštní kombinaci dvojího smyslu a nepochopení najdeme u Ježíšových protivníků, kteří se o něm vyjadřují vyzývavě, sarkasticky, bez víry nebo přinejmenším nepřiměřeně, tak jak tomu rozumí oni. Avšak tyto výroky jsou ironicky často pravdivé a mají vyšší smysl, který si sami mluvčí neuvědomují, např. 3,2; 4,12; 6,42; 7,35; 9,40-41; 11,50.
- Inkluze a přechody: Některé literární techniky svědčí o pečlivě propracované struktuře evangelia (srov. 1,1 a 20,28; 1,28 a 10,40; 2,11 a 4,54).
- Vysvětlivky: Jan často připojuje vysvětlující poznámky:
 - objasňuje význam semitských slov či jmen (např. „Mesiáš“, „Kéfas“)
 - připojuje okolnosti k rozvoji děje a k zeměpisným údajům (např. 2,9; 3,24; 4,8; 6,71; 9,14.22-23; 11,5.13)
 - připojuje dokonce teologická hlediska (např. objasňuje události z pozdějšího hlediska v 2,21-22; 7,39; 11,51-52; 12,16.33)

Typicky janovské jsou obrazná vyjádření a obrazné řeči, které se od synoptických podobenství zřetelně odlišují skrze silnou christologickou reflexi.

- Obrazná vyjádření: 3,39: ženich a přítel ženichův; 8,35: otrok a syn; 10,1-5: pastýř, zloděj, vrátný; 11,9-10: kdo chodí ve dne, neklopýtne ... kdo chodí v noci, klopýtne; 12,24: pšeničné zrno; 16,21: žena v porodních bolestech
- Obrazné řeči: 10,1-18: pastýř a stádo; 15,1-8: vinný kmen a ratolesti

7.5 Strukturální uspořádání

- Schéma celého evangelia je vyjádřeno v Jan 16,28:
 - „Vyšel jsem od Otce (zvl. Prolog 1,1-18),
 - a přišel jsem na svět (Kniha znamení: 1,19-12,50);
 - zase opouštím svět a jdu k Otcí“ (Kniha slávy: 13-20[21]).
- Základní rozdělení:
 - Prolog: Poslání vtěleného Slova, prostředníka stvoření a zjevení spásy (1,1-18)
 - Kniha znamení: Ježíšovo zjevení před světem (1,19-12,50) – rozvíjí téma z Prologu (1,11): „Do vlastního přišel, ale vlastního ho nepřijali.“
 - Kniha slávy: Ježíšovo zjevení před učedníky (13,1-20,31) – ilustruje téma z prologu (1,12-13): „Všem, kteří ho přijali, dal moc stát se Božími dětmi,“
 - Epilog: Zjevení v Galileji a druhý závěr evangelia (21,1-25)

1. PROLOG: POSLÁNÍ VTĚLENÉHO SLOVA, PROSTŘEDNÍKA STVOŘENÍ A ZJEVENÍ SPÁSY (1,1-18)
2. KNIHA ZNAMENÍ: JEŽÍŠOVO ZJEVENÍ PŘED SVĚTEM (1,19-12,50)
 - 2.1. Počátky Ježíšova zjevení (1,19-4,54)
 - a) Svědectví Jana Křtitele a první učedníci (1,19-51)
 - b) Svatba v Káně Galilejské – počátek znamení (2,1-12)

- c) Počátky v Jeruzalémě – vyčištění chrámu, mnoho znamení, rozhovor s Nikodémem, poslední svědectví Jana Křtitele (2,12-3,36)
 - d) Ježíšovo sebezjevení v Samařsku (4,1-42)
 - e) Návrat do Galileje a druhé znamení v Káně Galilejské: uzdravení syna královského úředníka (4,43-54)
- 2.2. Ježíšova kontroverze se Židy (5,1-47)
- a) Uzdravení nemocného u rybníka Bethzatha (5,1-15)
 - b) Ježíš pronásledován od Židů – Ježíšova řeč o moci, kterou mu dal Otec (5,16-47)
- 2.3. Vrchol působení v Galileji – Ježíš: Chléb života (6,1-71)
- a) Nasycení pěti tisíc (6,1-15)
 - b) Ježíš kráčí po moři (6,16-21)
 - c) Ježíšovo sebezjevení – řeč o „Chlebě života“ (6,22-59)
 - d) Reakce na Ježíšovu řeč – odchod mnohých učedníků a vyznání Šimona Petra (6,60-71)
- 2.4. Ježíš na svátku stánků v Jeruzalémě (7,1-52)
- 2.5. Ježíš a cizoložná žena – *nejanovská vsuvka* (7,53-8,11)
- 2.6. Další slova zjevení a spory se Židy (8,12-59)
- a) Ježíš je Světlo světa (8,12-20)
 - b) Ježíš je shora – oni zdola (8,21-29)
 - c) Ježíš osvobozuje od otroctví hříchu (8,30-36)
 - d) Abrahámovo a ďáblovo otcovství (8,37-47)
 - e) Ježíšova jednota s Otcem a jeho bytí před Abrahámem (8,48-59)
- 2.7. Uzdravení slepého od narození – Ježíš Světlo světa (9,1-42)
- 2.8. Ježíš: dobrý Pastýř – Svátek posvěcení chrámu (10,1-42)
- a) Pastýř a jeho ovce (10,1-6)
 - b) Dveře od ovčince (10,7-10)
 - c) Závěrečná slova – diskuse v lidu (10,16-21)
 - d) Svátek posvěcení chrámu – diskuse o Ježíšově mesiášství a Božím synovství (10,22-39)
 - e) Závěrečná souhrnná zpráva (10,40-42)
- 2.9. Vzkříšení Lazara – Ježíš je Vzkříšení a Život: Rozhodnutí velerady o Ježíšově smrti; Ježíš odchází do Efraimu (11,1-54)
- 2.10. Události, které uvádějí pašije a uzavírají Ježíšovu veřejnou činnost (11,55-12,36)
- a) Souhrnná zpráva – přechod k svátkům Paschy (11,44-57)
 - b) Pomazání v Betánii (12,1-11)
 - c) Vjezd do Jeruzaléma (12,12-19)
 - d) Ježíš a Řekové: Řeč o příchodu hodiny: pšeničné zrno; oslavení; vyvýšení – symboly blížící se smrti (12,20-36)
 - e) Závěrečné hodnocení Ježíšovy zjevovatelské činnosti (12,37-50)
3. KNIHA SLÁVY: JEŽÍŠOVO ZJEVENÍ PŘED UČEDNÍKY (13,1-20,31)
- 3.1. Poslední večeře (13,1-30)
- a) Umývání nohou (13,1-20)
 - b) Označení zrádce – Jidášův odchod (13,21-30)
- 3.2. Ohlášení Ježíšova odchodu a řeč na rozloučenou (13,31-14,31)
- a) Ohlášení Ježíšova odchodu - nové přikázání (13,31-35)
 - b) Ohlášení Petrova zapření (13,36-38)
 - c) První řeč na rozloučenou – téma: Ježíšův odchod (14,1-31)
- 3.3. Další řeči na rozloučenou (15,1-16,33)
- a) Napomínající řeč: přinášení plodů ze spojení s Ježíšem a odolávat vůči světu (15,1-16,4a)
 - b) Útěšná řeč: Působení „Parakléta“, radost a pokoj navzdory všem útrapám (16,4b-33)
- 3.4. Velekněžská modlitba (17,1-26)
- 3.5. Ježíšovo utrpení a smrt (18,1-19,42)
- a) Ježíšovo zatčení (18,1-11)
 - b) Ježíš před veleknězem Annášem a Petrovo zapření (18,12-27)

- c) Ježíš před Pilátem (18,28-19,16a)
- d) Ježíšovo ukřižování a položení do hrobu (19,16b-42)
- 3.6. Prázdný hrob a zjevení Zmrtvýchvstalého (20,1-29)
- 3.7. Závěr evangelia – účel sepsání evangelia (20,30-31)
- 4. EPILOG: ZJEVENÍ V GALILEJI A DRUHÝ ZÁVĚR EVANGELIA (21,1-25)
 - 4.1. Zjevení Vzkříšeného u jezera Tiberiadského (21,1-14)
 - 4.2. Vzkříšený a Šimon Petr (21,15-19)
 - 4.3. Petr a učedník, kterého Ježíš miloval (21,20-23)
 - 4.4. Druhý závěr evangelia (21,24-25)

7.6 Literární integrita

Janovo evangelium může být chápáno kromě Jan 21 a druhotných perikop (Jan 5,3b-4; 7,53-8,11) za literárně jednotný celek. Text Jan 5,3b-4 chybí v \mathfrak{P}^{66} , \mathfrak{P}^{77} , \mathfrak{N} , B, C*, D aj. a stejně i perikopa Jan 7,53-8,11 se nenachází v nejstarších svědčích textu: \mathfrak{P}^{66} , \mathfrak{P}^{75} , \mathfrak{N} , B, A^{vid}, C^{vid} aj. Jan 5,3b-4 byl do textu Janova evangelia zařazen nejdříve asi ve 3. století. Dnes se nepočítá k posvátnému textu. Perikopa Jan 7,53-8,11 je zmiňována na Západě od 4. století (na Východě není komentována do 12. století). Sloh této perikopy je podobný spíše synoptické tradici a obsahem by se hodila do Lukášova evangelia. Do Janova evangelia se možná dostala kvůli Jan 8,15: „já nesoudím nikoho“. Skutečnost, že se Jan 7,53-8,11 dostala do Janova evangelia později, nemluví proti inspirovanosti a kanoničnosti této perikopy. Relativní konsensus vládne mezi biblisty ohledně druhořadého charakteru textu Jan 21 z důvodu jeho jazykových, stylistických a obsahových zvláštností.

7.7 Jan a synoptikové

Čtvrté evangelium sdílí se synoptiky jako společný charakter, že rovněž jako oni chce být skutečným evangeliem a ne nějakým teologickým traktátem. Lze si klást otázku, zda tento společný charakter je třeba již hodnotit jako důkaz, že Jan znal synoptiky. Jestliže srovnáme Jana s díly svých předchůdců, vychází hned najevo hluboko sahající rozdíl, který existuje mezi ním a ostatními evangelii. Tento rozdíl spočívá již v chronologickém a topografickém schématu. Podle zprávy synoptiků, pro kterou vytvořil základ Marek, bylo dějiště veřejného Ježíšova působení téměř výlučně Galilea. Synoptikové dále informují jen o *jedné* Ježíšově cestě do Jeruzaléma, po které následuje jen asi jeden týden trvající Ježíšovo vystoupení v Jeruzalémě, které je ukončeno jeho zatčením a ukřižováním. Naproti tomu podle Jana Ježíš putoval z Galileje třikrát do Jeruzaléma (Jan 2,13; 5,1; 7,10) a jeho třetí pobyt v tomto městě trval od slavnosti stánků (7,2) přes slavnost posvěcení chrámu (10,32) až k velikonocím, kdy se odehrály pašijové události (11,55; 12,1; 18,28), tj. přibližně půl roku. Jan 5,1 mluví jen o „jednom židovském svátku“, který pokud upustíme od přehození kapitol 5 a 6, zůstává neurčitý.

Paralelní místa v Janově evangeliu k synoptické tradici, např.:

- Povolání učedníků (Jan 1,35-52; srov. Mk 1,16-20 par.)
- Vyčištění chrámu (Jan 2,14-22; srov. Mk 11,15-17/Mt 21,12-13/Lk 19,45-46)
- Uzdravení syna královského služebníka (Jan 4,46-54; srov. Mt 8,5-13/Lk 7,1-10: setníkův sluha v Kafarnaum)
- Nasycení 5000 (Jan 6,1-15; srov. Mk 6,32-44/Mt 14,19-21/Lk 9,10b-17)
- Ježíš kráčí po moři (Jan 6,16-21; srov. Mk 6,45-52; Mt 14,22-23)
- Petrovo vyznání (Jan 6,66-71; srov. Mk 8,27-30/Mt 16,13-20/Lk 9,18-21:)
- Pomazání v Betánii (Jan 12,1-8; srov. Mk 14,3-9/Mt 26,6-13/Lk 7,36-50; 10,38-42:)
- Vjezd do Jeruzaléma (Jan 12,12-19; srov. Mk 11,1-10/Mt 21,1-9/Lk 19,28-40)
- Ježíšovo zatčení (Jan 18,3-12; srov. Mk 14,43-50/Mt 26,47-56/Lk 22,47-53)
- Petrovo zapření (Jan 18,25-27; srov. Mk 14,66-72/Mt 26,69-75/Lk 22,56-62)

- Velikonoční amnestie (Jan 18,39-40; srov. Mk 15,6-14/Mt 27,15-23/Lk 23,17-23)
- Posmívání se Ježíšovi (Jan 19,1-3; srov. Mk 15,16-20a/Mt 27,27-31a)
- Ježíšovo ukřižování (Jan 19,16b-19; srov. Mk 15,20b-26/Mt 27,31-37/Lk 23,33n)
- Ježíšův pohřeb (Jan 19,38-42; srov. Mk 15,42-46/Mt 27,57-60/Lk 23,50-54)
- Ježíš se zjevuje učedníkům (Jan 20,19-29; srov. Lk 24,36-49)

Janovo evangelium obsahuje rovněž vlastní látku:

- zázrak na svatbě v Káně galilejské (2,1-11);
- uzdravení nemocného u rybníka Bethzatha a spor se Židy (5,1-47);
- uzdravení slepého od narození a spor se Židy (9,1-41);
- vzkříšení Lazara (11,1-54);
- rozhovor s Nikodémem (3,1-21);
- rozhovor se Samaritánkou (4,1-42).

Nápadné je, že evangelista Jan předpokládá skutečnosti, které jsou zmíněny pouze u synoptiků, např.

- Ježíšův křest (1,32),
- uvěznění Jana Křtitele (3,24),
- ustanovení Dvanácti (6,67-71; 20,24);
- událost ve Getsemanech (12,27).

7.8 Ježíšův obraz

a) Člověk

Janovský Ježíš je naprosto lidským bytím. V žádném případě se nejedná o Boha putujícího po zemi v lidském převleku. Má lidské tělo a lidskou duši. Když je unaven, usedá u studny a prosí cizí ženu, aby mu dala napít (4,6-7). Ježíš má obydlí a člověk ho může navštívit (1,38-39; 3,2). Sám navštěvuje své přátele, Lazara a jeho sestry Marii a Martu (11,1-12,11). Je vnitřně pohnut a pláče nad smrtí přítele (11,33-35). Ježíš se též nechává pozvat na svatbu (2,1-12). Evangelista Jan ho popisuje, jak vyhání prodavače z chrámu a směnárníkům rozházal peníze a zpřevracel stoly (2,15).

Tento Ježíš zná lidská srdce a ví co je v člověku (1,48; 2,25). V rozhovoru u Jakubovy studny říká samařské ženě všechno, co dělala (4,39) bez toho, že by tato žena byla zraněna nebo se cítila být zatracena. Na druhé straně Ježíš projevuje podivnou strmost a chlad v jednání (2,4; 7,6-8).

b) Syn Otce

Na otázky, které jsou Ježíši stále kladeny, odpovídá: Otec. Odkud přicházíš? Od Otce (srov. 7,27n; 8,14; 9,29n; 19,9). Kam jdeš? (srov. 13,36; 14,5). K Otcí. (srov. 14,12). Co činíš? Dílo Otce, jeho vůli (srov. 4,34). Co říkáš? Nic ze sebe, nýbrž jen, co jsem slyšel od svého Otce (srov. 12,49-50). Ježíš je zcela svobodný, zcela sám sebou, avšak zároveň není nikým jiným než Synem Otce. Je s ním zcela spojen a na něm zcela závislý. Vztah Syna a Otce je klíčem k pochopení janovského Ježíše, jak jej líčí evangelista.

c) Zjevitel Boha

Jako „Slovo“ a moudrost Boží, která je od věčnosti u Boha, Ježíš zná tajemství Otce, a přišel, aby nám o něm podal zprávu (1,18). Janovský Ježíš je především tím, který zjevil Boha nepřekonatelným a konečným způsobem. Ježíš je Zjevitel především skrze své řeči, které zabírají největší část evangelia. V nich Ježíš sděluje, kým je on sám a kdo je Bůh. Obojí není možné od sebe oddělit. Podobně je tomu též u znamení, janovských příběhů zázraků, které zjevují Synovu slávu (2,11) a zároveň dílo Otce (5,17.20.36 atd.). Nakonec Ježíš zjevil Boha

ve své vlastní osobě: „Kdo vidí mne, vidí Otce“ (14,9). Byl tak dokonalým Synem, že v něm bylo možné rozpoznat Otce.

d) Syn člověka

Evangelista Jan používá christologický titul, který je znám ze všech ostatních evangelií, „Syn člověka“. Přetváří ho však způsobem, který je pro něj charakteristický. Označení „Syn člověka“ souvisí s textem Dan 7: „A dal mu moc konat soud, poněvadž je Syn člověka“ (5,27; srov. 9,39). Důraz je však kladen na něco jiného: „Syn člověka musí být vyvýšen“ (3,14; 8,28; 12,34). On je oslaven „nyní“, v hodině utrpení (13,31). Především však Syn člověka je jediným, který „sestoupil z nebe“ a opět „vstoupí na nebesa“ (3,13; 6,82; srov. 1,51). Jeho, Syna člověka, Bůh, Otec, potvrdil svou pečeti [Duchem svatým] (6,27). Z tohoto všeho je tedy zřejmé, že Ježíšovo označení jako „Syna člověka“ především slouží k tomu, aby poukázalo na Ježíšův nebeský původ (srov. 9,35).

e) Ten, který se označuje, „já jsem“

Ježíš v Janově evangeliu říká sám, kdo je. Nejedná se však o tradiční tituly (Mesiáš, Boží Syn, Pán), které používá ve svých řečech, nýbrž užívá jednoduché věci a skutečnosti z každodenního života. Ježíš je vším, co lidé potřebují k životu: chléb, světlo, vinný kmen, cesta, pravda, vzkříšení. Ježíš je tím výhradně a naprosto. Vůči němu, původnímu a pravému, se jeví všechno, po čem lidé v životě touží, aby žili, pouze slabým a nedostatečným odrazem. Pozemský chléb neuchrání před smrtí, „kdo však jí tento chléb, živ bude navěky“ (6,58). Se svými „já jsem“ řečmi Ježíš se dává poznat, oznamuje svá vlastnická práva (1,11) a dává všemu krásnému, dobrému a užitečnému věčný smysl a trvání. V Janově evangeliu se pak objevuje čtyřikrát formulace „já jsem“, která nemá žádný dodatek (8,24.28.58; 13,19). Toto vyjádření připomíná Hospodinovo jméno v Ex 3,14, kterým chtěl Bůh lidu oznámit svou blízkost, která způsobí jejich osvobození a záchranu. Rovněž Ježíš, Boží Syn, tímto výrokem „já jsem“ chce sdělit, že je zde zcela pro lidi. V něm, svém Synu, se Bůh, Otec, dal poznat světu definitivním způsobem.

7.9 Hlavní obsahové výpovědi

Janovo evangelium obsahuje hluboké teologické myšlenky. Již Klement Alexandrijský (kolem 140-215 po Kr.) označil Janovo evangelium jako „duchovní“ (viz Eusebius, *HE*. 6,14,7). Hlavní teologický záměr, který sleduje Janovo evangelium, se objevuje v 20,30n: Evangelní vyprávění se snaží představit život historického Ježíše Krista tak, aby probudilo a prohloubilo víru v něho.

a) Zázraky - znamení

Evangelista podává události Ježíšova života konkrétněji než ostatní evangelia. Zázraky jsou líčeny názorněji a podrobněji. Zmiňuje se o sedmi Ježíšových zázracích, které označuje jako znamení (σημεία) a které mají vzestupnou gradaci: 1) proměnění vody ve víno (2,1-11); 2) uzdravení syna královského úředníka (4,43-54); 3) uzdravení nemocného u rybníka Bethzatha (5,1-15); 4) nasycení pěti tisíců (6,1-15); 5) Ježíš kráčí po moři (6,16-21); 6) uzdravení slepého od narození (kap. 9); 7) vzkříšení Lazara (kap. 11). Janovo evangelium vůči synoptikům klade větší důraz na velikost zázraků: chromý 38 let (5,1-15); slepý od narození (9,1-34), Lazar čtyři dny v hrobě (11,33-44). Janovská „znamení“ jsou zmíněna k vyvolání víry v Ježíše jako Krista, Syna Božího (Jan 20,30-31).

b) Odpověď víry

Požadovanou odpověď člověka na Boží zjevení a jednání v Ježíši Kristu je víra. Evangelista nemluví jen o výzvě k víře, ale vypráví událost o Ježíšovi jako dějiny víry. Na konkrétních postavách: samařské ženy (kap. 4), uzdraveného slepce (kap. 9), Lazarovy sestry (kap. 11), autor evangelia ukazuje, jak jsou lidé přiváděni k víře. Ostatní perikopy jsou jistým

druhem rozhovoru o víře mezi Ježíšem a lidmi, třeba rozhovor mezi Ježíšem a Nikodémem (kap. 3) a rozhovory mezi Ježíšem a [nevěřícími] Židy (kap. 5-8; 10).

c) Pašijové události: vyvýšení a oslavení (kap. 18-19)

Odkazy na pašijové události se objevují v celém evangeliu (2,1.4; 10,11.15.17; 11,13; 12,16.32n; 13,1-3.7.37; 15,13; 17,19; 18,32), aby zdůraznily, že vtělený Kristus není nikdo jiný než Ukřižovaný. Evangelista Jan ohlašuje Ježíšovu smrt pomocí tří předpovědí o jeho „vyvýšení“ (3,14; 8,28; 12,32). Inkarnace a kříž zjevují Boží lásku světu. Události Ježíšova utrpení a zmrtvýchvstání jsou líčeny jako cesta k Otci a jako oslavení. Ježíš není ani tak trpícím, jako spíše jednajícím. Ví o všem, co se děje (18,4) a ujímá se iniciativy (13,1-3). Proces, o který Židé usilují před světovou veřejností, která je představována Římany, se stává Ježíšovým procesem proti „světu“ (srov. 18,28-19,16: soudní přelíčení před Pilátem). V tomto celém soudním procesu se stále znovu objevuje Ježíšova svrchovanost. Ti, kteří ho chtějí zatknout, ustupují, když se Ježíš zjevuje: „já jsem to“ (18,4-8). Na kříži Ježíš naplňuje vůli Otce (srov. 13,1.32; 14,31; 17,5; 19,11) a prohlašuje: „Dokonáno jest“ (19,30). Touto událostí se rovněž naplňuje Písmo (19,28). Jan zakládá veškerou svoji teologii na identitě preexistenčního a vtěleného Krista s Kristem ukřižovaným a vyvýšeným, jak jasně dokumentuje perikopa o nevěřícím Tomáši (20,24-29). Kristovo vyvýšení a kříž jsou pro Jana stejnou skutečností (12,27-33). Kříž je definitivním místem spásy.

d) Eschatologie

Eschatologické události jsou přítomnou skutečností, přítomnost určuje budoucnost (srov. 3,18). Zpřítomnění života (3,36; 5,24) odpovídá u Jana rovněž soudu (3,18n; 6,45; 9,39.41). V Janově evangeliu sice nechybí eschatologické výpovědi a výrazy jako „soudný den“, vzkříšení mrtvých v soudný den, a soud podle skutků, který předal Otec Synu člověka (5,25-29; srov. 6,39n) a rovněž se hovoří o budoucím vstupu do spásy (10,9, avšak tyto eschatologické výpovědi se nachází rovněž bezprostředně vedle těch, které spásu a soud označují jako již nastávající. Zpřítomnění spásy a zkázy se zcela vysvětluje z ústřední myšlenky Jana, že s příchodem Božího Syna jako Zjevitele pro lidi, nastala hodina rozhodnutí. Lidé sami na sobě vykonávají soud, když jeho slovu nechtějí věřit. Kdo však naproti tomu Ježíšovo slovo slyší a věří v ně, ten má již nyní věčný život, není souzen, nýbrž přešel ze smrti do života (Jan 5,24).

e) Duch svatý

Nakonec je důležité pro teologii čtvrtého evangelia, co je v něm řečeno o Duchu svatém. On je v Janově evangeliu označován jako Paraklétos (παράκλητος), tj. Zastánce, Pomocník. Ježíš ho posle po svém návratu k Otci (16,7). Jeho úkolem je pokračovat v Ježíšově díle, protože je Duch pravdy (14,17; 15,26; 16,13). Čím je Ježíš pro své bezprostřední učedníky, to bude Duch pro církve. On stále bude při ní. Jeho úkol vůči světu je vyjádřen ve výročí o Paraklétovi (16,5-15).

7.10 Význam evangelia

Liturgie zná rok Matoušova, Markova a Lukášova evangelia (viz cyklus: A, B, C). Tzv. janovský rok neexistuje, přesto však není Janovo evangelium zanedbáno. Pro určité slavnostní dny církevního roku jsou určeny výhradně texty Janova evangelia. Nejčastějším evangeliem Vánoc je prolog Janova evangelia. S Janovým evangeliem se setkáváme při vrcholných bodech církevního roku. Je to evangelium svátků.

8 OTÁZKY

1. Vysvětlete pojem „evangelium“
2. Uveďte definici podobenství, kolik takovýchto textů máme v synoptických evangeliích; vyjmenujte rozlišovací prvky podobenství; uveďte minimálně čtyři podobenství
3. Co je to „zázrak“; čím se zázraky vyznačují u synoptiků a čím v Janově evangeliu; o kolika specifických zázraků se zmiňují evangelia, uveďte minimálně čtyři příklady.
4. Co znamená slovo „synopse“ – kterých evangelií se týká a proč?
5. Popište čtyři základní hypotézy navržené v historii zkoumání synoptického problému.
6. Vyjmenujte nejméně 4 perikopy vlastní látky Matoušova evangelia.
7. Vyjmenujte nejméně 4 perikopy vlastní látky Lukášova evangelia.
8. Vyjmenujte vlastní látku Markova evangelia.
9. Vyjmenujte nejméně 4 perikopy vlastní látky Janova evangelia.
10. Co je to „*pramen logii*“? Kdy a kde vznikl? Jaký má obsah?
11. Uveďte kdy a kde zřejmě vznikla čtyři kanonická evangelia.
12. Popište literární a teologický charakter Markova evangelia.
13. Popište literární a teologický charakter Matoušova evangelia.
14. Popište literární a teologický charakter Lukášova evangelia.
15. Popište literární a teologický charakter Janova evangelia.